

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського
національного університету

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

ЖУРАВСЬКИЙ Олександр Русланович

Доходи місцевих бюджетів: практика та проблематика

Спеціальність: 072 – фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Освітньо-професійна програма: Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи Фвнм-21
О. Р. Журавський

ВІННИЦЯ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЕКОНОМІКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	6
1.1. Доходи місцевих бюджетів: поняття, функції та класифікація.....	6
1.2. Формування доходів місцевих бюджетів у сучасних умовах.....	14
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ.....	24
2.1. Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів.....	24
2.2. Стан та динаміка формування доходів бюджету Вінницької міської ТГ...	35
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ДОХІДНОЇ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	47
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

Місцеві бюджети відіграють ключову роль у функціонуванні національної бюджетної системи, адже саме через них реалізуються важливі завдання соціально-економічного розвитку як на локальному, так і на загальнодержавному рівнях. Вони забезпечують фінансування інфраструктурних проєктів, галузей освіти й охорони здоров'я, культурно-духовного зростання громадян, а також соціального захисту вразливих верств населення. З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України бюджетна система зазнала глибоких трансформацій. Усі сфери державного управління опинилися під потужним деструктивним впливом війни, що спричинило значні виклики для соціально-економічної стабільності країни.

В умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування зіткнулися з подвійним тягарем: з одного боку – скорочення надходжень до місцевих бюджетів, з іншого – нагальна потреба фінансувати нові витрати, пов'язані з безпекою громад, підтримкою внутрішньо переміщених осіб, протидією загрозам та відновленням критичної інфраструктури. У таких умовах питання забезпечення належного рівня наповнення місцевих бюджетів набуває особливої гостроти, адже саме від цього залежить ефективність виконання делегованих повноважень на місцевому рівні.

Формування дохідної частини місцевих бюджетів продовжує залишатися у фокусі наукових досліджень як українських, так і зарубіжних фахівців, зокрема М. Moore, W. Prichard, В. Akitoby, А. Baum, С. Hackney, І. Я. Чугунова, Т. В. Канєвої, М. Д. Пасічного, Л. П. Сідельникової та інших. Попри наявність численних публікацій, багато аспектів формування доходів місцевих бюджетів залишаються недостатньо вивченими, особливо з урахуванням постійних змін у системі міжбюджетних відносин. Це обумовлює потребу в подальшому дослідженні, зокрема в контексті формування спроможних територіальних громад і побудови фінансового підґрунтя для післявоєнної відбудови та економічного відновлення України.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у всебічному дослідженні механізмів формування доходів місцевих бюджетів на основі критичного аналізу наукових підходів, досвіду провідних вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також практики функціонування бюджетної системи в умовах сучасних викликів. У межах дослідження передбачається розкрити зміст та структурні особливості дохідної частини місцевих бюджетів, оцінити чинники, що впливають на її динаміку, а також сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо підвищення фінансової спроможності територіальних громад.

Для досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання дослідження:

- здійснити теоретичне осмислення економічної природи та ролі доходів місцевих бюджетів у системі публічних фінансів;
- проаналізувати сучасний стан формування дохідної частини місцевих бюджетів України з урахуванням трансформацій, спричинених війною;
- виявити внутрішні резерви та перспективні напрями зростання доходів місцевих бюджетів, а також запропонувати практичні рекомендації щодо їх оптимізації.

Об'єктом дослідження виступає система формування й функціонування доходів місцевих бюджетів у контексті фінансової децентралізації та сучасних соціально-економічних трансформацій. Предметом дослідження є економічна сутність, структура та механізми формування дохідної бази місцевих бюджетів, а також практичні аспекти забезпечення їх фінансової спроможності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

У процесі написання кваліфікаційної роботи було застосовано комплекс наукових методів, які забезпечили всебічне вивчення проблематики формування доходів місцевих бюджетів. Діалектичний підхід дозволив розкрити економічну природу та сутнісні характеристики дохідної частини місцевих бюджетів, тоді як історичний метод дав змогу проаналізувати еволюцію правового регулювання у цій сфері. Системний аналіз застосовувався для вивчення структури доходів у динаміці, а порівняльний – для виявлення тенденцій, закономірностей та

відмінностей у процесах наповнення місцевих бюджетів. Графічні методи сприяли наочному представленню статистичних матеріалів, а абстрактно-логічний – формулюванню теоретичних узагальнень і висновків.

Інформаційну базу дослідження склали чинні нормативно-правові акти України (зокрема Бюджетний кодекс України), офіційні статистичні ресурси, матеріали Державного веб-порталу бюджету для громадян, а також наукові публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячені проблемам місцевих фінансів.

Кваліфікаційна робота має чітко визначену структуру, що відповідає вимогам до наукових досліджень даного рівня. Вона складається зі вступу, трьох логічно пов'язаних розділів, що охоплюють теоретичні, аналітичні та прикладні аспекти дослідження, висновків, у яких узагальнено основні результати, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок, включаючи 9 ілюстративних рисунків і 5 аналітичних таблиць, що сприяють візуалізації ключових положень. Список використаних джерел охоплює 62 найменувань, серед яких – нормативно-правові акти, наукові праці, статистичні звіти та електронні ресурси.

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Доходи місцевих бюджетів: поняття, функції та класифікація

Місцеві бюджети становлять важливу ланку бюджетної системи України, адже виступають основним фінансовим інструментом реалізації державної політики на місцях. Вони формуються та використовуються в межах відповідної території, сприяючи соціальному й економічному розвитку регіонів. Через них фінансується більшість суспільно значущих програм і заходів, що безпосередньо впливають на добробут населення. У цьому контексті місцеві бюджети є не лише засобом фінансового забезпечення, а й інструментом публічного управління.

Системи місцевого бюджетування існують у більшості країн світу, проте їхня побудова, повноваження та функціональне навантаження залежать від сукупності внутрішніх чинників. Найбільший вплив на структуру та ефективність місцевих фінансів мають політичні умови, економічна модель країни, рівень децентралізації та особливості державного устрою.

В українській системі місцевого самоврядування бюджети територіальних громад визнаються самостійними. Це закріплено через надання відповідних джерел доходів, права місцевих органів влади визначати напрями витрачання коштів відповідно до чинного законодавства, а також права місцевих рад самостійно розглядати й затверджувати місцеві бюджети без втручання з боку інших рівнів влади. Такий підхід сприяє зростанню фінансової автономії громад і покликаний забезпечити їхню спроможність у вирішенні місцевих питань.

Формування, розподіл і використання коштів місцевих бюджетів зумовлюють виникнення фінансових відносин між органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання, установами й населенням, що розташовані на відповідній території. Водночас між місцевими бюджетами різних рівнів, а також між ними та державним бюджетом, формуються

вертикальні міжбюджетні відносини. Їх основна мета – забезпечити збалансований перерозподіл ресурсів і належне функціонування кожного рівня бюджетної системи.

У цьому контексті особливої актуальності набуває чітке розуміння сутності доходів місцевих бюджетів, їх функціонального призначення та законодавчого регулювання. Вивчення трактування даного поняття як у нормативно-правових актах, так і в науковій літературі дозволяє сформулювати комплексне бачення природи цих доходів та принципів їх формування.

Відповідно до чинного Бюджетного кодексу України, доходи місцевих бюджетів – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [15].

Деталізоване визначення міститься також у ст. 63 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», де доходи місцевих бюджетів трактується як сукупність надходжень, що формуються за рахунок власних джерел (визначених законом), а також закріпленої частки загальнодержавних податків, зборів та обов'язкових платежів. Відповідно до вимог Бюджетного кодексу та закону про Державний бюджет України, усі доходи розподіляються між загальним і спеціальним фондами місцевого бюджету [50].

Як показано на рисунку 1.1, поняття доходів місцевих бюджетів доцільно розглядати з кількох взаємопов'язаних позицій, що дає змогу краще осмислити їх сутність і роль у бюджетній системі. По-перше, у контексті економічних відносин доходи місцевих бюджетів відображають процес формування централізованих грошових фондів у розпорядженні органів місцевого самоврядування. Ці фонди акумулюються за рахунок установлених джерел і слугують фінансовою базою для реалізації місцевої політики.

По-друге, з матеріального погляду, доходи набувають форми конкретних надходжень – зокрема, податкових (місцеві податки та частка загальнодержавних), неподаткових, доходів від операцій з капіталом, а також

офіційних трансфертів (дотацій, субвенцій тощо). Така структура визначає ресурсний потенціал територіальних громад і їхню здатність забезпечувати публічні послуги.

По-третє, з позиції суспільного призначення, доходи місцевих бюджетів виконують ключову функцію забезпечення фінансування соціальних і економічних потреб громад. Вони мобілізуються до бюджетів різних рівнів з метою підтримки сталого розвитку територій, зменшення міжрегіональних диспропорцій та підвищення якості життя населення. Таким чином, поняття доходів місцевих бюджетів має багатовимірний і комплексний характер, поєднуючи в собі правову, економічну та функціональну складові, що відображають як джерело формування коштів, так і напрями їх суспільного використання.

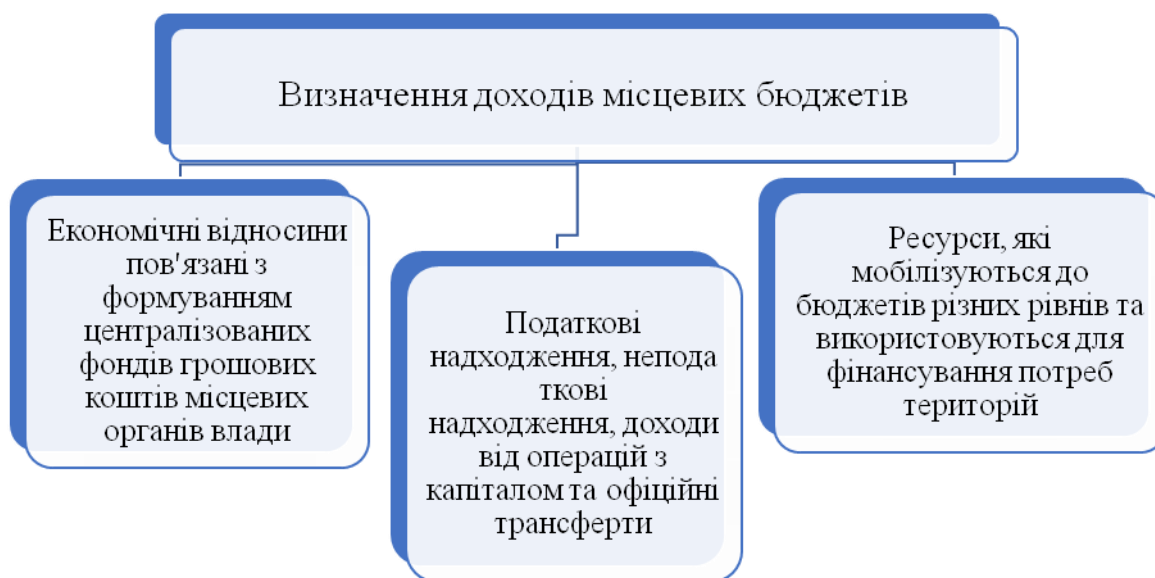

Рис. 1.1. Визначення доходів місцевих бюджетів*

Джерело: складено на основі [15].

З огляду на багатогранність і ключову роль доходів у функціонуванні місцевих фінансів, важливим етапом дослідження є уточнення змісту цього поняття. Наукове середовище не дає єдиного універсального визначення доходів місцевих бюджетів – воно варіюється залежно від теоретичного підходу, контексту аналізу та функціонального навантаження. Різні дослідники акцентують увагу на окремих аспектах: одні – на економічній природі доходів,

інші – на їхньому правовому статусі або структурно-фінансовій складовій. Для глибшого розуміння сутності поняття «доходи місцевих бюджетів» доцільно систематизувати основні підходи до його трактування, представлені в науковій літературі та нормативно-правових джерелах. Узагальнення поглядів вчених і офіційних документів наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Сутність поняття доходи місцевих бюджетів в економічній літературі

Автор	Трактування
О.П. Кириленко	доходи місцевих бюджетів як доходи, що складаються із власних і закріплених надходжень, перелік яких визначений на тривалу перспективу, що повинно створити необхідні передумови для здійснення перспективного планування.
О.Д. Василик	зазначає, що економічна сутність доходів місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих рад і місцевих державних адміністрацій, та використання цих фондів на фінансування, утримання й розвиток соціальної інфраструктури, місцевого господарства тощо
В.М. Опарін	доходи місцевих бюджетів – це доходи, до яких відносять усі надходження відповідного бюджету на безповоротній основі у вигляді податкових і неподаткових платежів, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів і доходів державних цільових фондів, включених до бюджету, справляння яких передбачене законодавством України (включаючи трансфери, дарунки, гранти).
В. Кравченко	зазначає, що такими доходами слід вважати кошти, які надходять до відповідних місцевих бюджетів у розмірах і порядку, встановлених законодавчо
М.І. Кульчицький	вважає, що дохідна частина місцевих бюджетів великою мірою залежить від перерозподілу фінансових ресурсів через державний бюджет, а, відповідно, обмежуються й видатки.
І.Я. Чугунов	Доходи місцевих бюджетів – це економічні відносини, що виникають у процесі формування фондів грошових ресурсів для забезпечення завдань органів місцевої влади.
М.Д. Пасічний	Доходи місцевих бюджетів – це основа фінансової автономії органів місцевого самоврядування, яка гарантує спроможність вирішувати завдання соціально-економічного розвитку територій.

Джерело: сформовано автором на основі [12; 17-19; 22;34;36]

Отже, доходи місцевих бюджетів доцільно трактувати як сукупність економічних відносин та фінансових ресурсів, що формуються відповідно до законодавства і слугують матеріальною основою для реалізації функцій місцевого самоврядування. Їх права регламентація забезпечує прозорість і

підзвітність, а економічна складова – ресурсну спроможність громад до сталого розвитку.

У процесі формування доходів місцевих бюджетів реалізуються три ключові суспільні функції: інституційна, узгоджувальна та організаційна [45]. Кожна з них виконує важливу роль у забезпеченні ефективності бюджетного механізму на місцевому рівні та підтримці стабільного функціонування системи публічних фінансів.

Перш за все, інституційна функція полягає у створенні та зміцненні правових, адміністративних і фінансових основ місцевого самоврядування. Саме через реалізацію цієї функції відбувається формування базових інституцій управління фінансами територіальних громад, визначення їх компетенцій, розподіл повноважень та ієрархія взаємовідносин між рівнями влади. До основних елементів інституційної функції належать: система нормативно-правового регулювання, встановлення процедур ухвалення рішень, а також інституційна стабільність органів місцевої влади. Таким чином, інституційна функція забезпечує правове підґрунтя для самостійного управління фінансовими ресурсами громади.

Наступною є узгоджувальна функція, яка випливає із дуальної природи місцевого самоврядування – його поєднання публічних та приватноправових характеристик. З одного боку, органи місцевої влади реалізують публічну владу, а з іншого – мають елементи, притаманні корпоративному управлінню. Узгоджувальна функція передбачає балансування інтересів різних суб'єктів – держави, громади, бізнесу та громадянського суспільства – у процесі розподілу ресурсів і прийняття фінансових рішень. Її реалізація сприяє гармонізації вертикальних і горизонтальних відносин у системі місцевих фінансів.

Завершує триєдину систему організаційна функція, яка відповідає за внутрішню скоординованість та узгодженість дій усіх елементів бюджетного механізму. Вона реалізується через встановлення ефективних процедур формування, управління та контролю за доходами місцевих бюджетів. Організаційна функція передбачає налагодження механізмів міжмуніципального

співробітництва, кооперації у сфері виробництва та надання публічних послуг, а також оптимізацію процесів мобілізації фінансових ресурсів для задоволення потреб населення. Таким чином, вона виконує системоутворюючу роль, забезпечуючи злагоджене функціонування місцевих фінансів як єдиного організму.

Комплекс реалізованих функцій доходів місцевих бюджетів дає змогу глибше зрозуміти їхню роль у фінансовій системі держави. Саме через ці функції формується змістовне наповнення місцевих бюджетів та забезпечується їхня спроможність виконувати завдання соціально-економічного розвитку територій.

Відповідно до статті 9 Бюджетного кодексу України, доходи місцевих бюджетів систематизуються за чотирма основними групами:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти [15].

Кожна з цих груп має власне правове й економічне підґрунтя, а також відображає специфіку джерел мобілізації бюджетних ресурсів.

Податкові надходження охоплюють усі види податків і зборів, встановлених законодавством України, які надходять до місцевих бюджетів. До них належать як загальнодержавні податки, закріплені частково за місцевим рівнем, так і місцеві податки й збори, впровадження яких здійснюється відповідними органами самоврядування в межах їх повноважень.

Неподаткові надходження формуються за рахунок кількох основних джерел:

- ✓ прибутків від використання комунального майна та підприємницької діяльності;
- ✓ адміністративних зборів і платежів, а також надходжень від надання платних послуг;
- ✓ інших надходжень, що не мають податкового характеру, але підлягають зарахуванню до місцевих бюджетів згідно з чинним законодавством.

Доходи від операцій з капіталом формуються на безподатковій основі та пов'язані, зокрема, з реалізацією об'єктів комунальної власності, державного резерву, спадщини, скарбів та іншого майна, власник якого не встановлений. Сюди також належать надходження від продажу земельних ділянок та нематеріальних активів. Зазначені операції здійснюються відповідно до Земельного кодексу України, зокрема до його глави 21 [64], яка визначає порядок організації земельних торгів, механізми проведення аукціонів, встановлення результатів та укладення договорів купівлі-продажу. Згідно зі статтями 135-139 Земельного кодексу, аукціонна форма реалізації земель є обов'язковою, а результати мають бути офіційно оприлюднені.

Окрему групу становлять трансферти – безоплатні та безповоротні грошові надходження, що надходять до місцевих бюджетів від інших органів влади. До них належать міжбюджетні трансферти з державного бюджету, субвенції з інших місцевих бюджетів, а також кошти, що надходять від урядів іноземних держав та міжнародних організацій. Вони відіграють важливу роль у вирівнюванні фінансової спроможності територіальних громад, особливо в умовах обмеженої власної дохідної бази.

Таким чином, запропонована класифікація охоплює всі ключові типи джерел формування місцевих бюджетів, що дає змогу забезпечити прозорість, обґрунтованість і ефективність їх планування та використання.

У структурі доходів місцевих бюджетів важливо розрізняти поточні та сукупні доходи. До поточних доходів належать податкові та неподаткові надходження, які регулярно надходять до бюджетів та забезпечують щоденне функціонування органів місцевого самоврядування. Вони формують фінансову основу для реалізації поточних видатків, зокрема на утримання закладів освіти, охорони здоров'я, комунального господарства тощо.

Якщо до поточних доходів додати надходження від операцій з капіталом, що мають разовий або епізодичний характер, отримаємо загальну (сукупну) суму доходів місцевих бюджетів. Такий підхід дозволяє повніше оцінити ресурсну базу територіальних громад та їхню фінансову спроможність у

середньостроковій перспективі.

Згідно зі статтею 13 Бюджетного кодексу України, усі доходи місцевих бюджетів зараховуються до загального або спеціального фонду залежно від їхнього цільового призначення та характеру. Загальний фонд акумулює основну масу надходжень і використовується для фінансування більшості видатків без конкретного цільового обмеження. Натомість спеціальний фонд призначений для акумулювання доходів, які мають чітке цільове спрямування. Наприклад, надходження від екологічного податку зараховуються до фонду охорони навколишнього природного середовища і можуть бути використані виключно на природоохоронні заходи.

Незважаючи на законодавчо закріплену структуру доходів, питання їх теоретичного осмислення залишається складним і відкритим. У сучасному фінансовому законодавстві України відсутнє єдине та вичерпне визначення поняття «доходи місцевих бюджетів», а в науковій літературі – єдиного підходу до його трактування. Це ускладнює вироблення уніфікованих методик планування та оцінки ефективності місцевих фінансів.

Теоретична невизначеність, у свою чергу, породжує низку практичних проблем, що стосуються організації бюджетного процесу на місцях. Відсутність узгоджених дефініцій і підходів ускладнює якісне бюджетне планування, знижує ефективність управлінських рішень і унеможлиблює належний рівень контролю за повнотою та результативністю формування дохідної частини. Як наслідок, громади нерідко стикаються з проблемами нестачі коштів на фінансування власних повноважень, залежністю від трансфертів та обмеженим потенціалом фінансової автономії.

1.2 Формування доходів місцевих бюджетів у сучасних умовах

У сучасних умовах реформування публічних фінансів важливу роль відіграє формування ефективної та справедливої системи доходів місцевих

бюджетів. Відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, органи місцевої влади повинні мати у своєму розпорядженні достатній обсяг власних фінансових ресурсів, пропорційний до обсягу делегованих повноважень. При цьому зазначається, що системи фінансування мають бути стійкими, різноманітними та здатними адаптуватися до потреб, які стоять перед місцевими органами влади в межах загальнодержавної економічної політики. Такий підхід відповідає принципам фінансової автономії та підзвітності, що визнані базовими в системі децентралізованого управління.

У контексті посилення ролі місцевих бюджетів в Україні, особливо на тлі розширення фіскальної децентралізації, зростає інтерес науковців до теоретичного осмислення та практичного вдосконалення механізмів формування їх доходної бази. Так, Мельничук О. В. зазначає, що побудова ефективної моделі доходів місцевих бюджетів передбачає чіткий розподіл функцій, повноважень і джерел надходжень між державним і місцевим рівнями влади. Дослідниця підкреслює, що саме розмежування сфер відповідальності та фіскальних прав є фундаментом для збалансованої бюджетної системи.

Зі свого боку, Гончарук Я. В. інтерпретує процес формування доходів як перерозподіл ресурсів між приватним та публічним секторами, що здійснюється з метою забезпечення реалізації державних функцій, водночас підтримуючи соціально-економічну стабільність. Такий підхід дозволяє розглядати доходи місцевих бюджетів як результат фіскального компромісу між ринковими механізмами та державним регулюванням.

Інший погляд представлено у роботах Пилипенка С. І., який акцентує увагу на територіальній відповідності між джерелами доходів і витратними повноваженнями. Він вважає, що для ефективного функціонування місцевих бюджетів необхідно дотримуватися принципу еквівалентності: ті, хто сплачує податки, мають безпосередньо отримувати суспільні блага відповідно до рівня внесків.

Бюджетні аспекти формування доходів розглядає С. Герасименко, який пов'язує цей процес із етапами виконання бюджету – від мобілізації ресурсів до

їх подальшого розподілу на фінансування видатків. Така інтерпретація підкреслює технічну та процедурну сторону формування дохідної частини як важливого елемента бюджетного циклу.

Водночас Коваль Н. П. трактує доходи місцевих бюджетів як результат поєднання власних та закріплених надходжень, офіційних трансфертів, грантів і, за потреби, залучених коштів. На її думку, ці елементи забезпечують фінансування базових соціальних функцій органів самоврядування. Варто зазначити, що деякі науковці, зокрема Шульга І. В., Крисоватий А. І., вказують на необхідність відмежування між доходами та запозиченнями, адже останні мають боргову природу й не можуть розглядатися як постійне джерело фінансової спроможності.

Більш цілісну модель формування доходів пропонує Марченко В. М., яка розглядає цей процес як інституційну систему, що охоплює не лише джерела надходжень, а й правові основи, організаційні механізми, методи адміністрування доходів і повноваження між рівнями управління. На її думку, для побудови ефективної дохідної моделі необхідно враховувати взаємодію між усіма учасниками бюджетного процесу – органами публічної влади, економічними суб'єктами та громадянами.

Таким чином, вітчизняна наукова думка формує багатовимірне розуміння процесу формування доходів місцевих бюджетів, у межах якого поєднуються фінансово-економічні, правові, інституційні та управлінські компоненти. Незважаючи на відмінності у підходах, спільним залишається визнання ключової ролі місцевих доходів у досягненні фінансової автономії територіальних громад, підвищенні ефективності використання ресурсів та реалізації публічних функцій на місцевому рівні.

У контексті дослідження Макогон В. Д., система формування доходів місцевих бюджетів включає елементи, що зображені на рисунку 1.2.

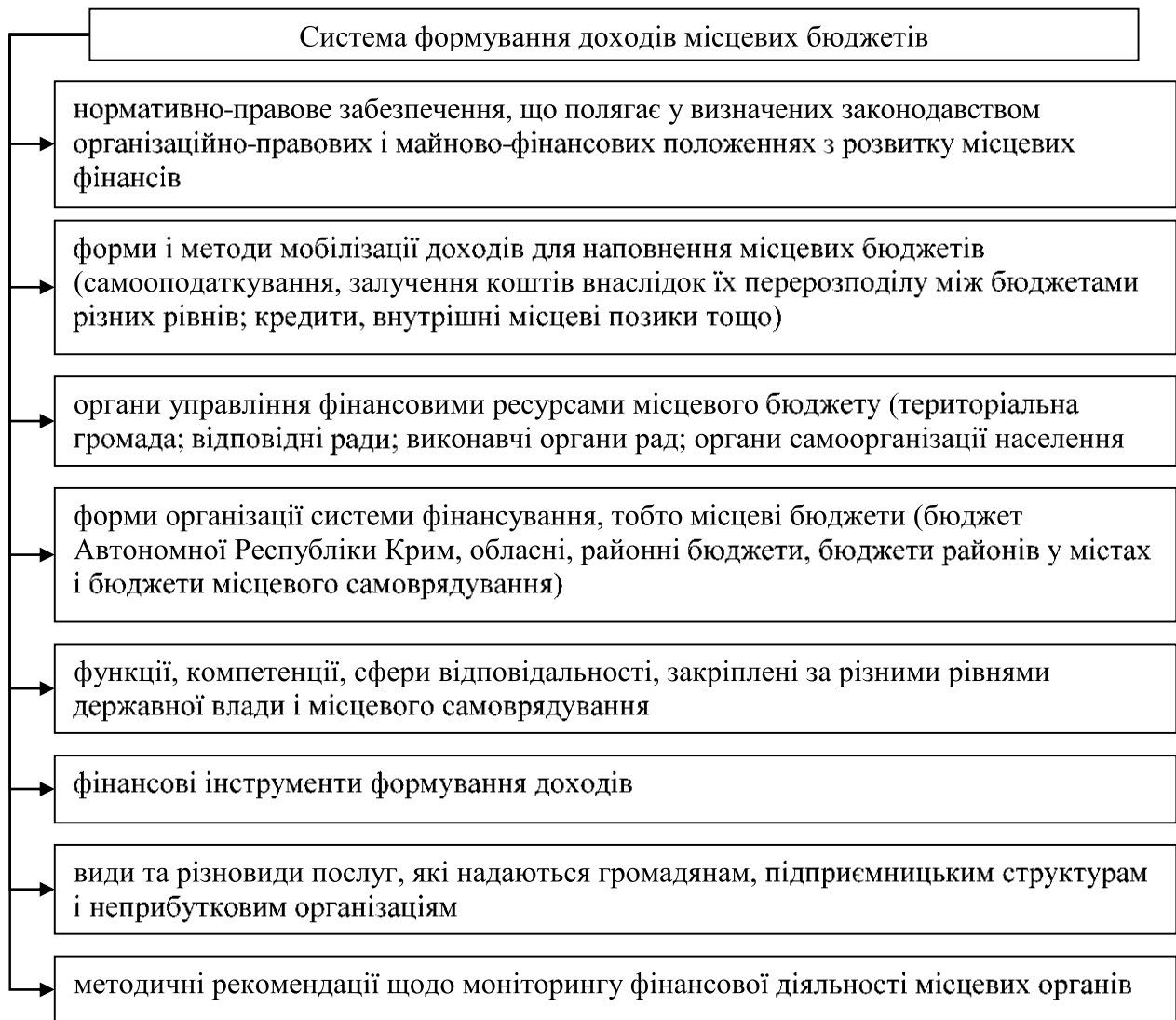

Рис. 1.2. Складові системи формування доходів місцевих бюджетів

Джерело: складено автором на основі [64].

Загалом, сформульовані В. Д. Макогон щодо підходу до організації системи доходів місцевих бюджетів. Водночас, на нашу думку, таке трактування є дещо звуженим, оскільки концентрується переважно на етапі виконання бюджету, коли здійснюється мобілізація ресурсів і їх цільове використання. Такий підхід не враховує повноцінного охоплення всіх фаз бюджетного процесу, що, своєю чергою, ускладнює комплексне розуміння механізмів формування доходів.

У цьому контексті ми пропонуємо розглядати систему формування доходів місцевих бюджетів як багатокомпонентну, динамічну конструкцію, яка

функціонує на всіх етапах бюджетного процесу – від планування до безпосереднього виконання. Такий підхід дозволяє враховувати як інституційні, так і фінансово-економічні аспекти організації місцевих бюджетів.

Зокрема, до складу цієї системи доцільно включити такі структурні елементи:

1. Методичні, нормативно-правові та організаційні механізми, які регламентують форми, методи і засоби планування та мобілізації доходів. Йдеться про дії, що реалізуються в процесі складання, розгляду, затвердження і виконання місцевих бюджетів з метою забезпечення видаткових повноважень органів місцевого самоврядування.

2. Процесуальні (правові) відносини, що виникають між учасниками бюджетного процесу на всіх його стадіях. Вони визначають порядок взаємодії між суб'єктами, а також регулюють механізми ухвалення рішень щодо формування дохідної частини бюджету.

3. Економічні відносини, що реалізуються між місцевими органами влади, юридичними й фізичними особами, державним бюджетом та іншими елементами фінансової системи. Ці відносини набувають особливого значення під час виконання бюджету і пов'язані з процесами акумуляції, розподілу та використання фінансових ресурсів.

У сучасних умовах функціонування публічних фінансів система формування доходів місцевих бюджетів виконує не лише фіскальну функцію, яка полягає у забезпеченні органів місцевого самоврядування необхідними ресурсами, але й регулюючу, що має стратегічно важливе значення. Зокрема, вона повинна сприяти економічному зростанню, підвищенню ефективності господарської діяльності, розвитку соціальної інфраструктури, а також забезпеченню соціального захисту населення на місцевому рівні.

У рамках нової парадигми управління державними фінансами доходи місцевих бюджетів мають створювати стійке фінансове підґрунтя для реалізації повноважень територіальних громад. Це передбачає не лише покриття поточних потреб, але й створення умов для довгострокового розвитку регіонів, підвищення

якості публічних послуг і формування фінансової автономії місцевих органів влади.

Процес формування доходів місцевих бюджетів ґрунтується на реалізації трьох ключових суспільних функцій: інституційної, узгоджувальної та організаційної, кожна з яких відіграє важливу роль у забезпеченні системності та ефективності функціонування бюджетної моделі.

Інституційна функція полягає у формуванні та зміцненні інституційної основи місцевого самоврядування. Вона реалізується через нормативне закріплення повноважень, компетенцій, ієрархії управлінських структур, а також встановлення процедур прийняття фінансово-бюджетних рішень. Це створює стабільну правову базу для функціонування бюджетного процесу на місцях.

Узгоджувальна функція пов'язана з подвійною природою органів місцевої влади, які, поєднуючи публічні та приватно-правові риси, мають узгоджувати інтереси різних учасників фінансових відносин. Її реалізація забезпечує баланс між загальнодержавними пріоритетами, потребами громад та інтересами економічних суб'єктів.

Організаційна функція відображає необхідність внутрішньої скоординованості системи формування доходів. Вона спрямована на оптимізацію механізмів взаємодії між її елементами, а також на формування ефективної моделі розподілу ресурсів. Реалізація цієї функції передбачає налагодження коопераційних процесів між різними структурами місцевого самоврядування, підприємствами, органами державної влади тощо. Її важливою складовою є організація виробництва та надання публічних благ, що забезпечують задоволення потреб мешканців відповідних територій.

Формування дохідної частини місцевих бюджетів здійснюється з урахуванням загальних методичних принципів, які реалізуються на всіх основних етапах бюджетного процесу: від планування та обговорення проекту бюджету – до його затвердження і безпосереднього виконання. Змістовно цей процес складається з двох основних фаз:

- стадія локального бюджетного вибору;

➤ стадія практичного впровадження рішень, прийнятих у межах цього вибору.

На першому етапі відбувається моделювання фіскальних рішень, що мають відображати пріоритети територіальної громади. У цьому контексті механізм «локального бюджетного вибору» слід розглядати як сукупність економічних, політичних та інституційних чинників, що впливають на процес формування доходів. До його ключових складових належать:

- ✓ діяльність суб'єктів суспільного вибору – громадяни, політичні партії, кандидати, що беруть участь у розробці бюджетних ініціатив;
- ✓ процедури прийняття фіскальних рішень, включаючи розподіл фіскальних повноважень між різними рівнями влади;
- ✓ наявність альтернативних сценаріїв формування дохідної частини бюджету, які можуть бути об'єктом громадського або політичного вибору.

Аналізуючи поведінку суб'єктів бюджетного вибору, варто зазначити, що політичні сили виходять до виборців із програмами, що містять конкретні проекти соціально-економічного розвитку. Однак мотивація таких програм часто є утилітарною, спрямованою на здобуття підтримки електорату. У цьому контексті виборці виступають раціональними агентами, що віддають перевагу тим проектам, які обіцяють максимальну суспільну вигоду.

Другий етап – реалізація локального бюджетного вибору – передбачає інституційну трансформацію суспільно значущих рішень у фіскальні механізми, тобто визначення реальних джерел доходів, ставок податків, порядку надання трансфертів тощо. У рамках цієї фази велике значення має система фіскального саморегулювання місцевих органів влади, яка передбачає, що наслідки прийнятих рішень повинні відчуватися безпосередньо громадою.

Згідно з сучасною практикою, органи місцевого самоврядування мають право на власні доходи, включаючи певні податкові ресурси, які можна адаптувати до потреб населення. Таке право підкріплюється можливістю регулювати ставки місцевих податків, а також встановлювати розмір плати за користування публічними послугами. Це створює пряму залежність між рівнем

бюджетних витрат і тими фінансовими зобов'язаннями, які несуть мешканці територіальної громади.

У цьому зв'язку варто підкреслити, що фіскальна відповідальність органів місцевої влади прямо корелює з обсягом власних джерел доходів: чим більшу частку доходів становлять власні надходження, тим вищим є рівень підзвітності та ефективності у прийнятті рішень. Це стимулює органи місцевого самоврядування до раціонального розподілу ресурсів, прозорості у формуванні бюджетної політики та активної взаємодії з громадою.

Раціональний бюджетний вибір на місцевому рівні потребує наявності ефективних альтернатив у сфері фіскального регулювання. Однією з них є передача органам місцевого самоврядування податкових баз і права самостійно ними розпоряджатися, включно з адмініструванням податків. Інший варіант передбачає часткову децентралізацію – коли органи самоврядування отримують право встановлювати ставки, але адміністрування залишається за центральними органами. Обидві моделі мають на меті посилення фіскальної відповідальності місцевої влади та підвищення прозорості у використанні коштів.

Джерелами наповнення місцевих бюджетів мають стати насамперед ті податки, контроль над якими повністю належить місцевим органам влади. За такого підходу громади отримують можливість самостійно впливати на обсяг доходів і несуть пряму відповідальність перед платниками податків за ефективність їх використання. Найбільш доцільним з погляду стабільності та фіскальної ефективності є використання податків на майно, зокрема на нерухомість, яка не може вийти за межі юрисдикції місцевої влади. Ці податки важко ухилити від сплати, вони мають передбачувану базу, що змінюється повільно і дає змогу точно планувати надходження.

Запровадження податку на майно – як з фізичних, так і з юридичних осіб – може істотно підсилити фінансову базу місцевих бюджетів. Однак його ефективність залежить від низки умов: стабільності бази оподаткування, можливості варіювання ставок без ризику втрати платників та зв'язку між обсягом наданих послуг і фіскальним навантаженням. Також важливо, щоб

місцеві податки мали чітко визначене цільове спрямування, що дозволяє посилити адресність і результативність використання зібраних коштів.

Разом із податковими доходами важливу роль у місцевому бюджетному процесі відіграють регулюючі доходи. Вони включають частину загальнодержавних податків і зборів, що перерозподіляються у формі трансфертів з центрального бюджету. Це дає змогу вирівнювати бюджетну спроможність територій, хоча й створює залежність від державного фінансування.

Податкова політика на місцевому рівні повинна не лише забезпечувати наповнення бюджету, а й стимулювати економічну активність. Механізми місцевого оподаткування мають відповідати принципу економічної ефективності: податкові зобов'язання повинні бути співмірними з ресурсними можливостями платників. Водночас податкова система має сприяти розвитку місцевих активів, забезпечуючи збалансовану фіскальну політику громади. Це означає, що навіть у межах фіскальних інструментів необхідно враховувати цілі не тільки доходуутворення, а й перерозподілу, стабілізації й розвитку місцевої економіки.

На етапі реалізації рішень бюджетного вибору ключове значення має дотримання принципів прозорості, законності та контролю. Висока якість планування і прогнозування доходів є запорукою ефективного функціонування бюджету. Практика показує, що чим точніше органи місцевого самоврядування оцінюють майбутні надходження, тим ефективніше вони можуть планувати видатки.

Процес прогнозування базується на аналізі джерел доходів за попередні роки, врахуванні економічних тенденцій та застосуванні відповідних методичних підходів. Крім того, важливо адаптувати прогноз з урахуванням можливих змін у законодавстві або економічному середовищі. Надійний прогноз дозволяє уникнути дефіцитів, зміцнює бюджетну дисципліну та формує довіру до органів місцевої влади з боку населення.

Методи прогнозування дохідної частини місцевих бюджетів

систематизовано у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Методи прогнозування доходів місцевих бюджетів

Методи прогнозування	Опис	Приклад чи використання
Експертна оцінка	«Експерт» пропонує найкраще припущення про майбутні доходи, покладаючись на свої спеціалізовані знання	Часто використовується для приблизної оцінки суми запозичень
Аналіз тенденцій	Минулі тенденції надають основу для прогнозування майбутніх змін	Підходить для оцінки доходів, які є постійними, щороку змінюються на постійну величину чи розвиваються у передбаченому напрямку (місцеві податки і збори, державне мито, адміністративні штрафи)
Детерміністичний підхід	Припускається постійність відношень між прогнозною змінною та певним іншим фактором (економічний чи демографічний змінний фактор)	Може використовуватись для оцінки податків, пов'язаних з конкретною кількістю проданих чи куплених товарів.
Прямого рахунку	Розглядає прямий та помножувальний вплив на доходи, що має відношення	Використовується для прогнозування додаткових податкових надходжень

Джерело: сформовано автором на основі [19]

Одним із найпоширеніших підходів до прогнозування доходів місцевих бюджетів є метод аналізу тенденцій, який базується на дослідженні динаміки бюджетних показників у попередні періоди. Суть цього методу полягає у припущенні, що сформована у минулому тенденція залишатиметься стабільною в майбутньому. Виходячи з цього, розрахунки майбутніх надходжень здійснюються на основі фактичних показників минулих років із урахуванням прогнозованої стійкої зміни. Метод вважається відносно простим у реалізації, однак він передбачає збереження подібних економічних умов у наступних бюджетних періодах.

Іншим, більш деталізованим підходом є метод прямого розрахунку, що передбачає поелементний аналіз кожного джерела доходів. Прогноз у цьому

випадку формується за логікою створення кожного конкретного доходу. Наприклад, при оцінці надходжень від місцевих зборів проводяться окремі розрахунки для кожного виду послуг, які обкладаються відповідними платежами. Метод характеризується високою точністю, проте потребує значного обсягу вхідної інформації та аналітичних ресурсів. Саме тому, незважаючи на трудомісткість, він вважається одним із найбільш надійних та обґрунтованих інструментів фінансового прогнозування.

Більш складним у реалізації, але гнучким у застосуванні є детерміністичний (економетричний) підхід, який поєднує в собі теоретичні економічні основи та статистичні методи моделювання. У межах цього методу розробляються математичні моделі, що дозволяють кількісно оцінити вплив різних факторів на обсяг бюджетних надходжень. Наприклад, для прогнозу податку з доходів фізичних осіб беруться до уваги такі змінні, як чисельність працюючого населення, середній рівень заробітної плати, мінімальні соціальні стандарти та встановлені податкові ставки. Економетричні моделі дозволяють враховувати взаємозв'язки між змінними, що істотно підвищує точність прогнозів.

Усі зазначені методи можуть бути використані не лише для оцінки дохідної частини місцевих бюджетів, але й для прогнозування їхніх видатків. Це створює підґрунтя для комплексного та збалансованого бюджетного планування на рівні територіальних громад. Таким чином, доходи місцевих бюджетів виступають основою фінансової стабільності територіальних утворень та забезпечують належне функціонування усієї бюджетної системи держави. Ефективне прогнозування цих надходжень є критично важливим елементом сучасного бюджетного менеджменту.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів

Формування бюджетної системи України базується на сукупності фундаментальних принципів, зокрема: збалансованості, самостійності, ефективності, обґрунтованості та субсидіарності. Ці засади визначають вектор реалізації фіскальної політики держави, основною метою якої є забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку та зростання добробуту громадян. У цьому контексті важливо проаналізувати структурні особливості доходів місцевих бюджетів, спираючись саме на вищезазначені принципи.

Принцип субсидіарності, зокрема, передбачає децентралізовану модель розподілу фінансових ресурсів із максимальним наближенням суспільних послуг – таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист – безпосередньо до мешканців територіальних громад. Такий підхід дозволяє не лише підвищити ефективність використання публічних коштів, а й забезпечити більшу відповідальність органів місцевої влади за надання якісних послуг.

У рамках оптимальної фіскальної моделі передбачається чіткий поділ повноважень між рівнями бюджетної системи. Це означає, що кожен місцевий бюджет має нести самостійну відповідальність за свої зобов'язання, без можливості перекладання фінансових ризиків на вищі рівні бюджету. Водночас обсяг видатків повинен відповідати потенціалу доходної бази кожної окремої адміністративно-територіальної одиниці.

Ще А. Сміт і представники класичної політичної економії підкреслювали важливість обмеження надмірного втручання держави в економічні процеси. З урахуванням сучасних українських реалій, можна стверджувати, що якісне зростання рівня життя населення значною мірою залежить від того, наскільки обґрунтованою та продуманою є фіскальна політика, зокрема її локальний

компонент – система формування доходів місцевих бюджетів.

Надмірна концентрація фінансових ресурсів на центральному рівні, а також штучне створення фіскальних диспропорцій між різними територіями — явища, що лише загострюють соціально-економічну нерівність. Ці дисбаланси часто зумовлені поєднанням інституційних, демографічних і структурних факторів. Тому одним із ключових завдань у сфері міжбюджетної політики є згладжування регіональних розривів та побудова збалансованої системи горизонтального і вертикального бюджетного вирівнювання.

Сучасний механізм формування дохідної частини місцевих бюджетів функціонує в умовах поступового вдосконалення міжбюджетних відносин. Його характерною рисою є наявність складної інституційної ієрархії, яка інтегрує всі етапи бюджетного процесу – від прогнозування й планування до затвердження, виконання та контролю. Така безперервність процесу дозволяє забезпечити цілісність і послідовність фінансового управління на місцях.

Основним показником ефективності функціонування місцевих бюджетів є питома вага їх доходів у складі доходів зведеного бюджету держави. Саме цей індикатор відображає рівень фіскальної децентралізації, тобто той обсяг ресурсів, якими реально оперують органи місцевого самоврядування для реалізації власних і делегованих повноважень. Також важливо враховувати частку доходів місцевих бюджетів у ВВП країни – цей показник дозволяє оцінити фінансову спроможність територіальних громад у макроекономічному контексті.

Динаміку цих показників протягом 2005-2023 років наведено на рисунку 2.1, що дозволяє візуалізувати еволюцію фінансової самостійності місцевих бюджетів в Україні в умовах поступової децентралізації. Загалом, у період з 2005 по 2018 рік простежується позитивна динаміка: частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті стабільно зростала, досягнувши піку в 2014–2015 роках (понад 50 %). Аналогічно, частка у ВВП зросла до рекордного рівня у 2017 році – приблизно 16,6 %. Однак починаючи з 2019 року обидва показники демонструють чітку тенденцію до зниження, що, ймовірно, пов'язано з

погіршенням макроекономічної ситуації, пандемією COVID-19, збройною агресією росії та значним скороченням економічної активності. У 2023 році частка місцевих доходів у доходах зведеного бюджету впала до рівня близько 26 %, а у ВВП – до критичних 9,5 %, що свідчить про послаблення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування та зростання потреби в міжбюджетному вирівнюванні.

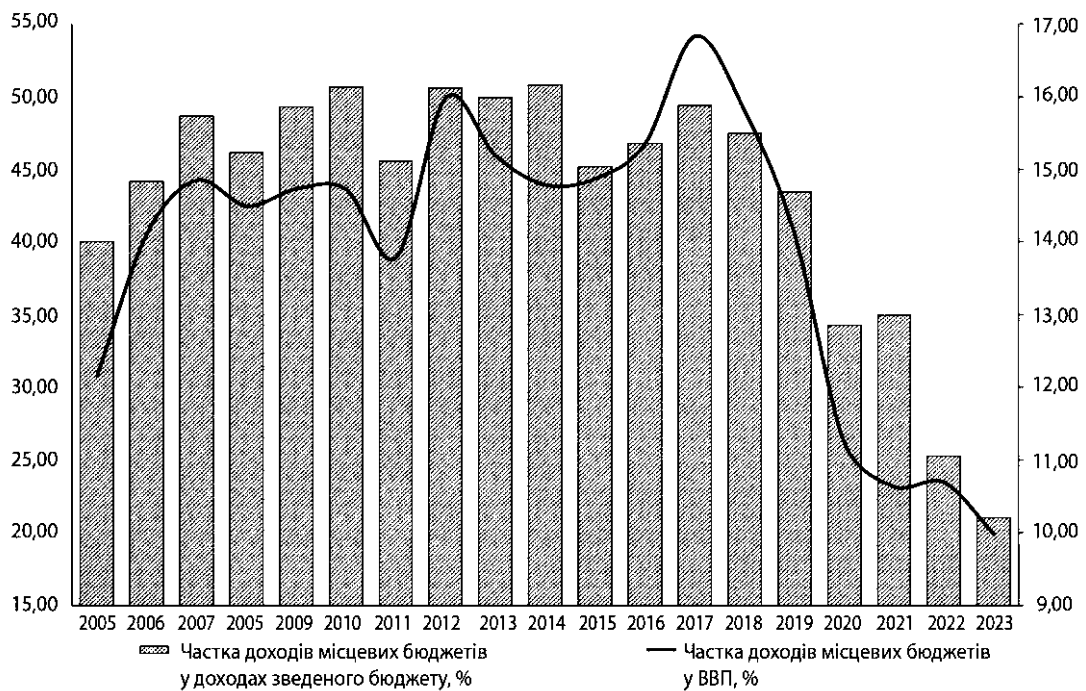

Рис. 2.1. Доходи місцевих бюджетів у доходах Зведеного бюджету України та у ВВП у 2005-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за [19].

Нестабільність фінансової політики держави, що проявляється у значних коливаннях рівня перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему публічних фінансів, суттєво ускладнює формування обґрунтованих бюджетних прогнозів. Часті трансформації у структурі доходів місцевих бюджетів підвищують рівень економічної невизначеності, що, своєю чергою, негативно впливає на ефективність діяльності органів місцевого самоврядування та знижує передбачуваність їх фінансової політики.

Підвищення результативності впливу бюджетно-податкових механізмів на

соціально-економічну динаміку держави можливе лише за умови перегляду й удосконалення структури доходів як державного, так і місцевого рівнів. Такий підхід передбачає не лише збалансування джерел надходжень, а й посилення власної фінансової бази територіальних громад. З цією метою в таблиці 2.1 узагальнено структурну еволюцію доходів місцевих бюджетів України за період 2005-2024 рр. З огляду на аналітичні потреби, до єдиної групи об'єднано обсяги офіційних трансфертів від органів державної влади та кошти, отримані з боку іноземних урядів, міжнародних організацій і донорських фондів.

Таблиця 2.1

Структура доходів місцевих бюджетів України у 2005-2024 рр., %

Рік	Податкові надходження		Трансферти*		Неподаткові надходження		Доходи від операцій з		Цільові фонди	
	у структурі	у ВВП	у структурі	у ВВП	у структурі	у ВВП	у структурі	у ВВП	у структурі	у ВВП
2005	43,95	5,34	43,52	5,2	6,60	0,8	3,87	0,47	2,06	0,25
2006	40,76	5,75	47,47	6,7	6,32	0,8	3,51	0,50	1,94	0,27
2007	41,66	6,19	45,49	6,7	6,02	0,8	4,30	0,64	2,53	0,38
2008	43,13	6,25	46,26	6,7	5,59	0,8	3,33	0,48	1,69	0,25
2009	43,96	6,48	47,21	6,9	5,77	0,8	1,93	0,28	1,13	0,17
2010	42,39	6,24	49,49	7,2	5,50	0,8	1,60	0,24	1,01	0,15
2011	40,26	5,55	52,26	7,2	6,01	0,8	1,01	0,14	0,45	0,06
2012	38,11	6,09	55,25	8,8	5,61	0,9	0,78	0,12	0,25	0,04
2013	41,26	6,27	52,42	7,9	5,49	0,8	0,63	0,09	0,21	0,03
2014	37,69	5,57	56,37	8,3	5,29	0,7	0,49	0,07	0,16	0,02
2015	33,36	4,96	59,12	8,7	6,84	1,0	0,55	0,08	0,14	0,02
2016	40,13	6,16	53,41	8,2	5,94	0,9	0,38	0,06	0,14	0,02
2017	40,03	6,74	54,30	9,1	5,17	0,8	0,37	0,06	0,12	0,02
2018	41,35	6,53	53,17	8,4	4,98	0,7	0,38	0,06	0,12	0,02
2019	48,27	6,81	46,45	6,5	4,66	0,6	0,52	0,07	0,11	0,02
2020	60,57	6,81	34,00	3,8	4,55	0,5	0,74	0,08	0,14	0,02
2021	59,71	6,35	34,92	3,7	4,68	0,5	0,60	0,06	0,10	0,01
2022	70,88	7,58	24,68	2,6	3,97	0,4	0,41	0,04	0,06	0,01
2023	66,59	6,65	27,21	2,7	5,59	0,5	0,55	0,06	0,05	0,01
2024	67,80	6,50	25,20	2,42	6,60	0,5	0,56	0,06	0,06	0,01
2005 2024	46,00	6,23	46,47	6,63	5,50	0,77	1,37	0,19	0,65	0,09

Джерело: сформовано автором за [23-29]

Упродовж 2005-2024 рр. частка податкових надходжень у структурі місцевих бюджетів демонструє загальну тенденцію до зростання. Якщо у 2005 році вона становила 43,95%, то вже у 2023-2024 роках цей показник перевищив 66%-67%, що свідчить про посилення податкової самодостатності місцевих бюджетів. Аналогічну динаміку демонструє і відсоток до ВВП, зростаючи з 5,34% у 2005 до 6,50% у 2024 році. Це позитивний сигнал щодо зміцнення фіскальної бази органів місцевого самоврядування.

Натомість частка трансфертів у структурі доходів поступово зменшується. Якщо в 2012 році цей показник сягав піку – 55,25% у структурі (і 6,95% ВВП), то у 2024 році він знизився до 25,20% у структурі та 2,42% до ВВП. Це свідчить про тренд на фіскальну децентралізацію, зменшення залежності місцевих бюджетів від центральних ресурсів та зростання фінансової автономії.

У структурі бюджету неподаткові надходження мають стабільно незначну частку – у межах 5-7% від загальних надходжень. Їх частка у ВВП також незначна, коливається від 0,6% до 0,9%, демонструючи стабільність, але обмежену фіскальну вагу цього джерела.

Доходи від операцій з капіталом має мінімальний вплив на дохідну базу: не перевищує 1,0% у структурі та 0,5% у ВВП за всі роки. У 2023-2024 роках спостерігається незначне зростання – до 0,19% ВВП, що може свідчити про спроби активізувати політику управління комунальним майном чи земельними ресурсами.

Надходження до цільових фондів залишаються незначними в усі роки, коливаючись у межах 0,09–0,25% ВВП. Відповідно, їх роль як джерела наповнення бюджету залишається суто допоміжною.

Аналіз таблиці 2.1 засвідчує, що структура доходів місцевих бюджетів суттєво трансформувалася у напрямі зміцнення власних податкових надходжень та зменшення ролі трансфертів. Це є свідченням прогресу фіскальної децентралізації, що забезпечує більшу автономність місцевих громад у прийнятті фінансових рішень. Одночасно з цим, неподаткові доходи, операції з капіталом та цільові фонди не демонструють значного зростання, залишаючись

другорядними джерелами фінансування. У майбутньому потенціал зростання фінансової незалежності органів місцевого самоврядування може бути посилено за рахунок оптимізації місцевого оподаткування та ефективнішого управління активами.

Упродовж трансформації податкової системи України співвідношення між фіскальним значенням загальнодержавних та місцевих податків постійно змінювалося, реагуючи на вплив фаз макроекономічного циклу, виклики глобальної та національної кон'юнктури, а також на політику фіскальної децентралізації. Еволюція цієї взаємодії відображає не лише фіскальні прагнення держави, а й глибші тенденції в структурі публічних фінансів, спрямовані на досягнення фінансової самодостатності регіонів.

Значні соціально-економічні виклики – як зовнішнього, так і внутрішнього характеру – зокрема, фінансові кризи, пандемія, повномасштабна війна, – мали суттєвий вплив на розподіл ресурсів між рівнями влади. Внаслідок цього, частка місцевих податків у загальній структурі доходів місцевих бюджетів змінювалася нерівномірно, а фіскальна спроможність територіальних громад залишалась залежною від загальнодержавної бюджетної політики.

У цьому контексті надзвичайно важливим є аналіз питомої ваги доходів місцевих бюджетів у загальних доходах зведеного бюджету та у ВВП України, оскільки він дозволяє оцінити фактичну фінансову автономію місцевого самоврядування та ефективність розподілу бюджетних повноважень. Ретроспективне відстеження змін цих показників дає змогу виявити загальні тенденції розвитку фіскальної децентралізації та визначити критичні моменти, що потребують реформування.

Із цією метою в таблиці 2.2 представлено динаміку питомої ваги доходів місцевих бюджетів у структурі доходів зведеного бюджету та у складі ВВП України за 2005-2024 роки. Зведені дані дозволяють простежити як вплив нормативних змін, так і фактичну ефективність податково-бюджетної політики у сфері регіонального розвитку та забезпечення фінансової стійкості територіальних громад.

Таблиця 2.2

Аналіз податкових надходжень місцевих бюджетів у 2005-2024 років, %

Рік	Загальнодержавні податки і збори			Місцеві податки і збори		
	у доходах місцевих бюджетів	у податкових надходженнях місцевих	у ВВП	у доходах місцевих бюджетів	у податкових надходженнях місцевих	у ВВП
2005	42,83	97,46	5,21	1,11	2,54	0,14
2006	39,91	97,92	5,63	0,85	2,08	0,12
2007	40,97	98,36	6,09	0,68	1,64	0,10
2008	42,53	98,62	6,17	0,60	1,38	0,09
2009	43,36	98,63	6,39	0,60	1,37	0,09
2010	41,88	98,79	6,17	0,51	1,21	0,08
2011	38,88	96,57	5,36	1,38	3,43	0,19
2012	35,69	93,65	5,71	2,42	6,35	0,39
2013	37,95	91,98	5,76	3,31	8,02	0,50
2014	34,22	90,78	5,06	3,48	9,22	0,51
2015	24,17	72,47	3,60	9,18	27,53	1,37
2016	28,59	71,23	4,39	11,55	28,77	1,77
2017	29,56	73,84	4,98	10,47	26,16	1,76
2018	30,49	73,76	4,82	10,85	26,24	1,71
2019	35,14	72,80	4,96	13,13	27,20	1,85
2020	44,51	73,49	5,00	16,05	26,51	1,80
2021	44,23	74,07	4,70	15,48	25,93	1,65
2022	55,69	78,57	5,96	15,19	21,43	1,62
2023	51,26	76,99	5,12	15,32	23,01	1,53
2024	50,12	75,61	5,11	15,33	22,97	1,52
2005-2024	39,05	85,79	5,32	6,96	14,21	0,91

Джерело: складено автором за даними [19].

Протягом 2005-2014 років структура доходів місцевих бюджетів України демонструвала значну залежність від загальнодержавних податків і зборів. Частка цих надходжень у податкових доходах місцевих бюджетів стабільно перевищувала 95%, досягаючи максимуму в 2008 році (98,62%). Такий високий рівень централізації фіскальних ресурсів обмежував фінансову самостійність органів місцевого самоврядування та робив місцеві бюджети надзвичайно вразливими до коливань державної політики.

З початком децентралізаційної реформи у 2015 році ситуація кардинально змінилася. Почала зростати частка місцевих податків і зборів у структурі

податкових надходжень місцевих бюджетів. Якщо у 2014 році вона становила лише 9,84%, то вже у 2024 році цей показник досягнув 24,49%, що є найвищим значенням за весь аналізований період. Це свідчить про посилення ролі місцевих податків у наповненні бюджетів територіальних громад.

Разом з тим, зменшилася залежність місцевих бюджетів від загальнодержавних податків. У 2024 році вони становили лише 75,51% у податкових надходженнях, тоді як ще десять років тому цей показник перевищував 90%. Така тенденція свідчить про зростаючу фіскальну автономію місцевих органів влади та зміцнення власної дохідної бази.

Варто також відзначити зростання питомої ваги місцевих податків у ВВП. У 2005 році цей показник складав лише 0,14%, а у 2024 році – вже 0,91%. Це вказує не лише на розширення фіскального простору місцевих бюджетів, а й на зростання їхньої ролі в економічному розвитку регіонів. Водночас частка загальнодержавних податків у ВВП зростає незначно – з 5,21% у 2005 році до 5,15% у 2024 році.

Таким чином, у період 2005-2024 років в Україні простежується поступове переформатування джерел доходів місцевих бюджетів. Залежність від державних податків зменшується, а роль місцевих фіскальних інструментів зростає. Це є позитивним сигналом у контексті поглиблення децентралізації та розширення можливостей громад у реалізації власних стратегій розвитку.

У сучасному фіскальному дискурсі спостерігається наявність двох протилежних підходів до оподаткування доходів фізичних осіб, які різняться не лише за механізмом справляння податків, але й за принципами їх розподілу між бюджетами різних рівнів. Йдеться, зокрема, про концепції використання прогресивної та пропорційної шкали оподаткування. У країнах із високим рівнем інституційної спроможності та стабільними демократичними традиціями, впровадження прогресивного оподаткування є економічно обґрунтованим: воно сприяє вирівнюванню соціально-економічної нерівності, стимулює купівельну спроможність населення та, в підсумку, опосередковано посилює наповнення бюджетів за рахунок споживчих податків.

Натомість у країнах із ринками, що розвиваються, де економіка часто перебуває в стані трансформаційних змін, а доходи населення залишаються відносно низькими, впровадження прогресивної шкали оподаткування нерідко призводить до протилежного ефекту. Через нестабільність фіскальної політики, слабку ефективність контролю з боку податкових органів і низький рівень довіри громадян до державних інституцій, підвищення ставок оподаткування здатне стимулювати тінізацію доходів, уникнення податків і навіть виведення капіталів. У таких умовах зростає обсяг «сірої» економіки, знижується податкова база, а податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) втрачає свою фіскальну ефективність.

У країнах із високим рівнем тінізації, зокрема в Україні, низка негативних практик у сфері оподаткування значно ускладнює бюджетне планування. Типовими прикладами ухилення від сплати ПДФО є неоформлені трудові відносини, виплати зарплат «у конвертах», фіктивна самозайнятість осіб, що фактично є найманими працівниками, а також зловживання інструментами спрощеної системи оподаткування. Усе це унеможлиблює об'єктивне оцінювання реального податкового потенціалу територій.

У таких умовах планування та прогнозування надходжень ПДФО стає складним завданням для фіскальних органів, яке вимагає використання наближених (апроксимованих) показників та врахування низки нефінансових чинників, зокрема інституційних особливостей, стану бізнес-культури, рівня податкової культури громадян і суб'єктивної довіри до державної податкової політики. Обмеженням виступає і недостатня кількість достовірних первинних даних, що спонукає органи місцевого самоврядування та центральної влади застосовувати моделі з високим рівнем припущень.

Отже, ефективна податкова політика у сфері доходів фізичних осіб в умовах перехідної економіки має базуватися на реалістичних підходах до прогнозування, гнучкості фіскального інструментарію та одночасному зміцненні інституційної спроможності держави, яка повинна бути спроможною як адмініструвати податки, так і забезпечити справедливий, прозорий розподіл податкового навантаження.

На сьогодні органи місцевого самоврядування в Україні фактично позбавлені права впливати на механізм адміністрування, визначення ставок чи податкової бази для загальнодержавного податку на прибуток підприємств. Цей інструмент, попри свою національну природу, формує певну частину доходів місцевих бюджетів – у середньому 1,07% за період аналізу. Частка цих надходжень демонструвала коливання: від 0,11% у 2011 році до 2,77% у 2022 році. Податок на прибуток відіграє важливу регуляторну роль у сфері виробництва та фінансів, зокрема, основними його платниками виступають підприємства промислового комплексу та фінансові установи. Із жовтня 2024 року запроваджено диференційовані ставки: 50% – для банківських установ і 25% – для інших фінансових інституцій. Така диференціація створює регіональні асиметрії в податкових надходженнях, що прямо пов'язані з територіальною концентрацією великих платників. Проте підвищення ролі цього податку у доходах місцевих бюджетів може бути суперечливим кроком, зважаючи на потенційне загострення дисбалансів між громадами.

Зміна ставок податку на прибуток підприємств органами місцевої влади також не є доцільною – це може порушити стабільність перерозподільної функції даного податку та знизити його економічну ефективність. Частка цього податку у ВВП України була порівняно незначною – від 0,02% у 2014 році до 0,29% у 2021 році, з середнім значенням на рівні 0,14%.

Щодо внутрішніх податків на товари та послуги, то вони мали скромне значення в структурі доходів місцевих бюджетів: їх частка коливалася від 0,07% у 2014 році до 3,43% у 2023 році, із загальною тенденцією до повільного зростання. У розрахунку на ВВП, ці надходження становили в середньому 0,25%, досягаючи пікових значень у 2016 році (0,49%).

У 2005–2014 роках значущим джерелом поповнення місцевих бюджетів залишалася плата за землю, частка якої коливалася від 3,63% (2007 р.) до 6,21% (2009 р.), в середньому становлячи 5,24%. У цей самий період до загальнодержавних податків, що зараховувалися до місцевих бюджетів, включався і єдиний податок. Його частка в доходах місцевих бюджетів

поступово скорочувалася: з 2,56% у 2005 році до 1,19% у 2010 році. Подібна тенденція простежувалася і в його частці у ВВП – від 0,31% до 0,18%.

Однак після передачі єдиного податку до складу місцевих податків у 2011 році, відбулося суттєве зростання його ролі у формуванні бюджетів громад. Так, частка цього податку зросла до 8,55% у 2023 році, а середній показник за період 2011-2023 рр. склав 5,17%. Це було результатом перегляду механізму адміністрування податку: зміни в методології розрахунку, закріплення граничних ставок для I та II груп платників, а також індексація ставок відповідно до прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. У перспективі післявоєнного відновлення економіки цей податок може стати ключовим джерелом підтримки підприємницької активності, забезпечення соціальних гарантій і розбудови інфраструктури.

Запровадження трикомпонентного податку на майно з 2015 року значно підвищило податкову спроможність місцевого самоврядування. Зокрема, перенесення плати за землю до складу місцевих податків дозволило громадам отримати не лише фіскальні ресурси, але й механізми впливу на економічні процеси на власній території. Доходи від цього податку можуть бути спрямовані на відновлення землекористування, розвиток сільського господарства, підтримку екологічних ініціатив та продовольчу безпеку.

Водночас у сучасних умовах особливої актуальності набуває питання зміцнення адміністративного потенціалу громад у сфері адміністрування податку на майно. Координація з контролюючими органами щодо оновлення баз даних, надання консультацій, інформування платників та робота із податковим боргом мають бути системними й ефективними.

Особливу увагу слід приділити перегляду бази оподаткування нерухомості: у перспективі доцільно перейти від нарахування податку за площею до розрахунку на основі ринкової вартості майна. Цей підхід вже закріплений у положеннях Національної стратегії доходів до 2030 року та відповідає європейській практиці. Необхідною є також модернізація підходів до надання податкових пільг, орієнтованих на соціальну справедливість і підтримку

найменш захищених верств населення.

У підсумку, практичний досвід реформування доходів місцевих бюджетів України варто систематизувати та адаптувати до потреб майбутнього. Це дозволить не лише оптимізувати податкову конфігурацію на місцях, а й підвищити рівень фіскальної автономії громад, забезпечити їхню фінансову стійкість та здатність реалізовувати власні і делеговані повноваження.

2.2. Стан та динаміка формування доходів бюджету Вінницької міської ТГ

Доходна частина бюджету Вінницької міської територіальної громади упродовж останніх років характеризується сталим зростанням, що свідчить про ефективне адміністрування місцевих фінансів та належне стратегічне планування (рис. 2.2). Зокрема, динаміка надходжень до загального фонду демонструє високий ступінь фінансової стійкості громади, що забезпечується як за рахунок збільшення власних доходів, так і завдяки покращенню показників податкової спроможності.

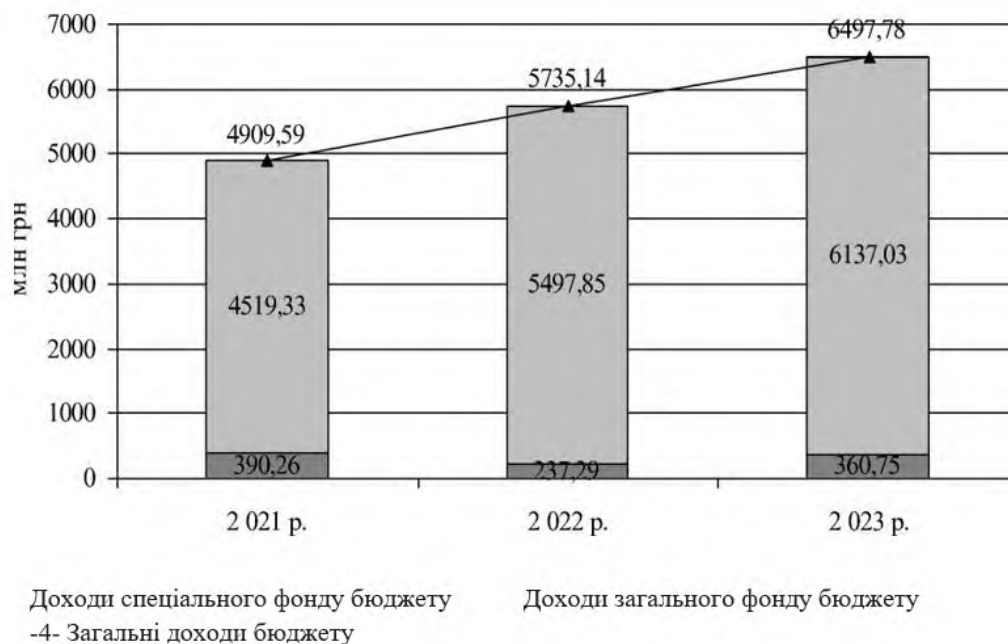

Рис. 2.2. Динаміка доходів бюджету Вінницької міської ТГ у 2021-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [19]

За аналізований період, як видно з рис. 2.2, спостерігається чітка позитивна тенденція до зростання загального обсягу доходів. Якщо у 2021 році загальна сума доходів становила 4909,59 млн грн, то у 2022 році вона зросла до 5735,14 млн грн, а у 2023 році – до 6497,78 млн грн. Таким чином, загальний приріст доходів за два роки склав майже 1590 млн грн або понад 32%.

Основний внесок у зростання доходної частини забезпечував загальний фонд бюджету. Його обсяги зросли з 4519,33 млн грн у 2021 році до 6137,03 млн грн у 2023 році, що є свідченням зростання податкових та неподаткових надходжень, ефективнішого адміністрування місцевих зборів, а також зростання ділової активності в регіоні.

Натомість спеціальний фонд демонстрував менш стабільну динаміку. Після незначного скорочення у 2022 році (з 390,26 млн грн у 2021 р. до 237,29 млн грн), його обсяг у 2023 році відновився до 360,75 млн грн. Це може бути пов'язано зі специфікою надходжень до спеціального фонду, зокрема цільовими надходженнями, грантами та іншими джерелами, залежними від проєктної діяльності та міжбюджетного фінансування.

Загалом позитивна тенденція зростання доходів бюджету Вінницької МТГ свідчить про стабільний фінансовий стан громади, підвищення її фіскальної спроможності та здатність забезпечувати реалізацію ключових місцевих програм навіть в умовах зовнішньої нестабільності.

Податкові надходження виступають основним фінансовим джерелом наповнення бюджету Вінницької міської територіальної громади. Упродовж 2021-2023 років їх частка стабільно перевищувала 73% у загальній структурі доходів бюджету (рис. 2.3), що свідчить про високий рівень фіскальної самодостатності громади. Стійке зростання обсягів податкових надходжень забезпечує не лише фінансову стабільність місцевого бюджету, а й підвищує можливості для реалізації інфраструктурних та соціальних програм, навіть попри складну макроекономічну ситуацію.

Водночас така висока частка податкових надходжень у бюджеті вказує на критичну залежність фінансів громади від стану місцевої економіки. Це

підкреслює необхідність активного стимулювання підприємництва, розширення податкової бази та удосконалення механізмів адміністрування податків. Розвиток місцевого бізнесу, цифровізація податкових процесів і ефективна взаємодія з платниками податків мають стати ключовими пріоритетами у забезпеченні довгострокової фінансової спроможності Вінницької міської ТГ.

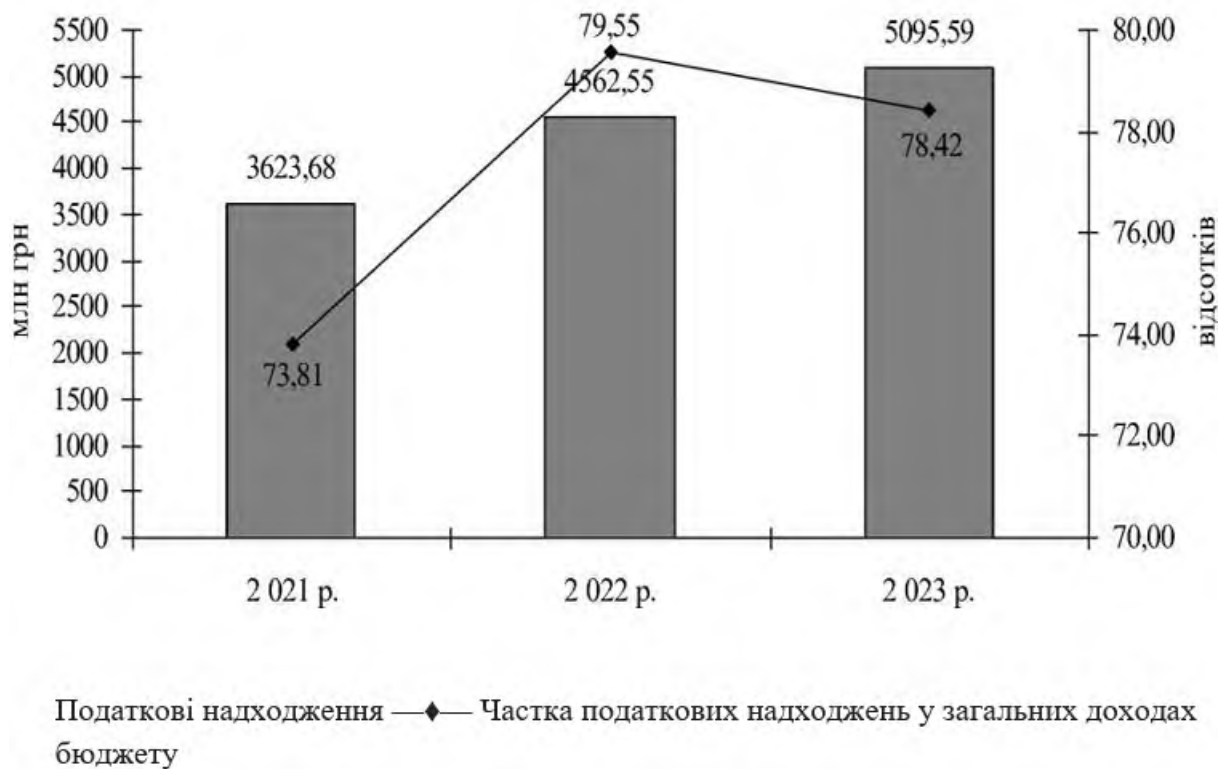

Рис. 2.3. Аналіз податкових надходжень бюджету Вінницької міської ТГ у 2021-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [19]

Згідно з наведеним графіком, податкові надходження до бюджету Вінницької міської територіальної громади демонструють впевнену тенденцію до зростання у 2021-2023 роках. Якщо у 2021 році обсяг податкових надходжень становив 3623,68 млн грн, то вже у 2023 році цей показник збільшився до 5095,59 млн грн. Найбільше зростання спостерігалось у 2022 році – на 738,87 млн грн порівняно з попереднім роком. Частка податкових надходжень у загальній структурі доходів також залишалася стабільно високою: від 73,81% у 2021 році до 78,42% у 2023 році, що свідчить про сильну залежність бюджету громади від

власних доходів і водночас – про високу фіскальну самодостатність. Незначне зниження частки в 2023 році порівняно з 2022 роком (на 1,13 в.п.) може бути пов'язане з випереджальним зростанням інших джерел доходів, зокрема трансфертів.

Позитивні фінансові результати створюють підґрунтя для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, модернізації житлово-комунального господарства, а також підтримки ключових галузей соціального сектору. Незважаючи на виклики безпекового та економічного характеру, міська влада демонструє здатність до збереження фінансової стабільності й нарощування дохідного потенціалу. Це свідчить про адаптивність управлінських рішень та орієнтацію на сталий розвиток територіальної громади.

У 2021-2023 роках податкові надходження до бюджету Вінницької міської територіальної громади характеризувалися стабільністю та помірним зростанням, що сприяло збереженню фінансової спроможності та стійкості громади (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура податкових надходжень бюджету Вінницької міської ТГ у 2021-2023 рр.

Показник	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	Сума, млн грн	Частка, %	Сума, млн грн	Частка, %	Сума, млн грн	Частка, %
Податок на доходи фізичних осіб	2381,71	65,73	3218,06	70,53	3348,84	65,72
Податок на прибуток підприємств	0,98	0,03	0,72	0,02	3,29	0,06
Акцизний податок	266,75	7,36	154,5	6,02	417,8	8,20
Рентна плата	0,47	0,01	0,63	0,01	0,45	0,01
Екологічний податок	2,1	0,06	2,63	0,06	3,21	0,06
Податок на майно	331,88	9,16	364,64	7,99	462,91	9,08
Єдиний податок	637,87	17,60	699,24	15,33	856,54	16,81
Туристичний збір	1,92	0,05	2,13	0,05	2,55	0,05
Всього податкових надходжень	3623,68	100	4562,55	100	5095,59	100

Аналіз податкових надходжень до бюджету Вінницької міської територіальної громади за 2021-2023 роки свідчить про поступове зростання абсолютних обсягів податкових платежів. Загальний обсяг податкових надходжень зріс з 3623,68 млн грн у 2021 році до 5095,59 млн грн у 2023 році, що становить приріст на 40,5% за три роки. Це свідчить про послідовне зростання податкового потенціалу громади.

Ключовим джерелом наповнення бюджету протягом аналізованого періоду залишається податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), частка якого щорічно перевищувала 65%. У 2022 році його питома вага досягла 70,53%, однак у 2023 році вона знизилася до 65,72% при зростанні абсолютної суми надходжень. Це може свідчити про зростання ролі інших джерел доходів у структурі бюджету.

Значне зростання демонструє акцизний податок – з 266,75 млн грн у 2021 році до 417,8 млн грн у 2023 році, що майже в 1,6 раза більше. Його частка зросла з 7,36% до 8,2%, що може бути результатом зміни політики в оподаткуванні підакцизних товарів або активізації бізнесу у відповідних галузях.

Позитивну динаміку також показує податок на майно. Його надходження зросли з 331,88 млн грн у 2021 році до 462,91 млн грн у 2023 році, а частка у структурі податкових доходів зросла з 9,16% до 9,08%, що свідчить про стабільну роль цього джерела.

Єдиний податок продовжує утримувати значну частку в загальній структурі надходжень. У 2023 році його обсяг досяг 856,54 млн грн, а частка склала 16,81%, що є другим за обсягом джерелом після ПДФО. Це вказує на вагомий внесок малого та середнього бізнесу у формування бюджету громади. Інші податки, зокрема туристичний збір, екологічний податок і рентна плата, залишаються малозначущими у загальній структурі, хоча мають певне фіскальне та регуляторне значення.

Загалом, податкова база бюджету Вінницької міської ТГ у 2021-2023 роках зміцнюється як за рахунок зростання основних джерел (ПДФО, єдиний податок, акциз), так і через збалансоване структурування надходжень. Це свідчить про

ефективну податкову політику та позитивні економічні процеси в громаді.

Неподаткові надходження, хоча й не є основним джерелом доходів бюджету Вінницької міської територіальної громади, відіграють важливу роль у зміцненні її фінансової автономії (рис. 2.4). Зростання обсягів таких надходжень у 2021-2023 роках свідчить про позитивні зрушення в системі управління майном та іншими активами громади. Це є індикатором того, що муніципальна влада поступово нарощує ефективність використання наявних ресурсів.

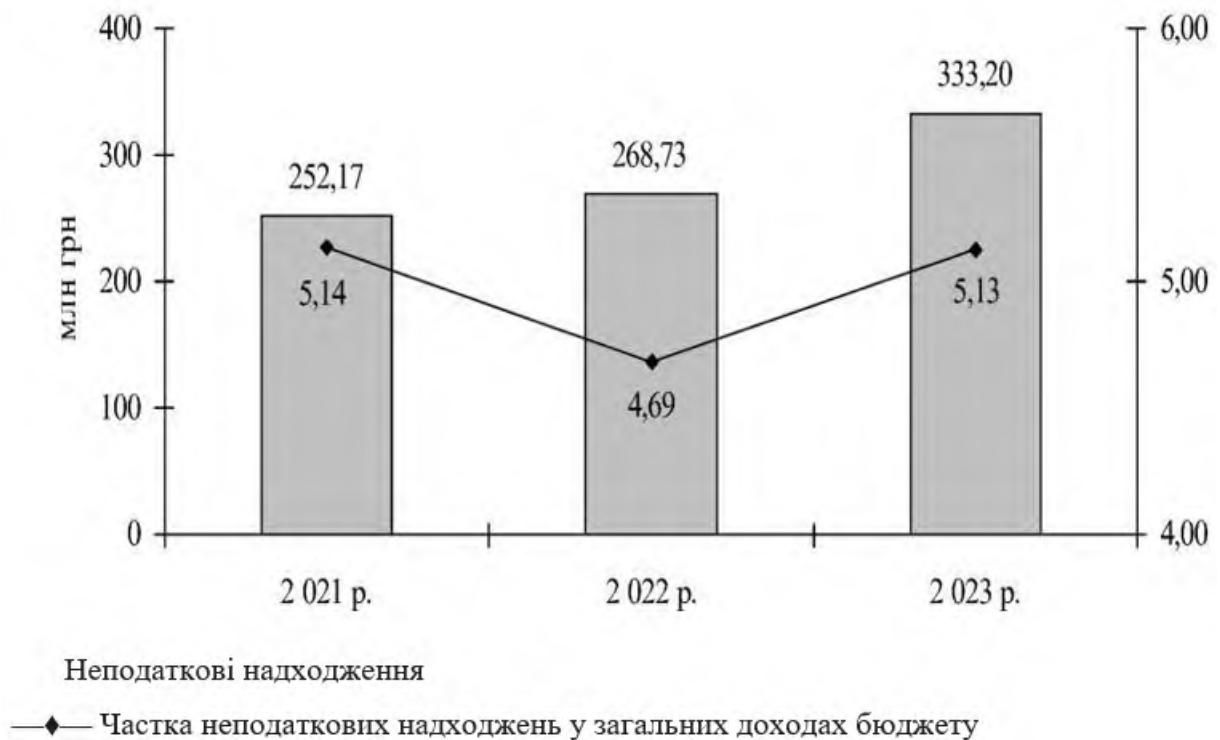

Рис. 2.4. Аналіз неподаткових надходжень бюджету Вінницької міської ТГ у 2021-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [19]

У 2021-2023 роках неподаткові надходження до бюджету Вінницької міської територіальної громади демонстрували помірну позитивну динаміку. Загальний обсяг таких надходжень зріс із 252,17 млн грн у 2021 році до 333,20 млн грн у 2023 році. Водночас частка неподаткових доходів у загальній структурі доходів бюджету дещо коливалася: від 5,14% у 2021 році до 4,69% у 2022 році, з подальшим зростанням до 5,13% у 2023 році. Це свідчить про відносну стабільність даного джерела фінансування, а також про потенціал його

подальшого розвитку. Зростання надходжень у 2023 році може бути пов'язане з ефективнішим використанням комунального майна, активізацією надання платних послуг або вдосконаленням адміністрування.

Посилення позицій неподаткових надходжень може стати додатковим джерелом стабільності бюджету, знижуючи залежність від податкових платежів і трансфертів. Для цього необхідно продовжувати модернізацію системи управління комунальним майном, активно впроваджувати цифрові інструменти обліку та моніторингу, а також розширювати перелік платних адміністративних, сервісних і комунальних послуг. Також важливо налагодити прозорий механізм оренди та продажу об'єктів, які не використовуються за призначенням, що дозволить не лише отримати додаткові доходи, а й підвищити економічну активність у громаді.

У 2021-2023 роках неподаткові надходження відігравали помітну роль у формуванні дохідної частини бюджету Вінницької міської територіальної громади, зокрема завдяки ефективному використанню об'єктів комунальної власності та платних послуг, що надаються бюджетними установами (табл. 2.4). Для посилення цього джерела доходів важливо активізувати роботу із комунальними активами, розширити перелік послуг, що можуть бути монетизовані, а також забезпечити належну відкритість та ефективність управлінських рішень у сфері майнових ресурсів. Це дозволить зміцнити фінансову автономію громади та підвищити стійкість місцевого бюджету.

Упродовж 2021-2023 років структура неподаткових надходжень бюджету Вінницької міської ТГ зазнавала певних змін, однак загалом демонструвала позитивну динаміку як за абсолютними значеннями, так і за якісними показниками. Найвагомим джерелом залишалися власні надходження бюджетних установ, частка яких зросла з 51,78% у 2021 році до 52,97% у 2023 році. У грошовому вимірі ці надходження збільшилися на понад 45 млн грн, що свідчить про розширення спектра платних послуг або ефективніше адміністрування цього джерела.

Доходи від власності та підприємницької діяльності також мали позитивну

динаміку: після незначного зниження в 2022 році (45,14 млн грн), у 2023-му вони зросли майже вдвічі – до 87,37 млн грн. Їхня частка в структурі неподаткових надходжень відповідно зросла до 26,22%, що свідчить про більш активне використання об'єктів комунальної власності.

Таблиця 2.4

Структура неподаткових надходжень бюджету Вінницької міської ТГ у
2021-2023 рр.

Показник	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	Сума, млн грн	Частка, %	Сума, млн	Частка, %	Сума, млн	Частка, %
Доходи від власності та підприємницької діяльності	50,46	20,01	45,14	16,80	87,37	26,22
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	47,75	18,94	53,48	19,90	53,57	16,08
Інші неподаткові надходження	23,39	9,28	10,53	3,92	15,76	4,73
Власні надходження бюджетних установ	130,57	51,78	159,58	59,38	176,50	52,97
Всього неподаткових надходжень	252,17	100	268,73	100	333,20	100

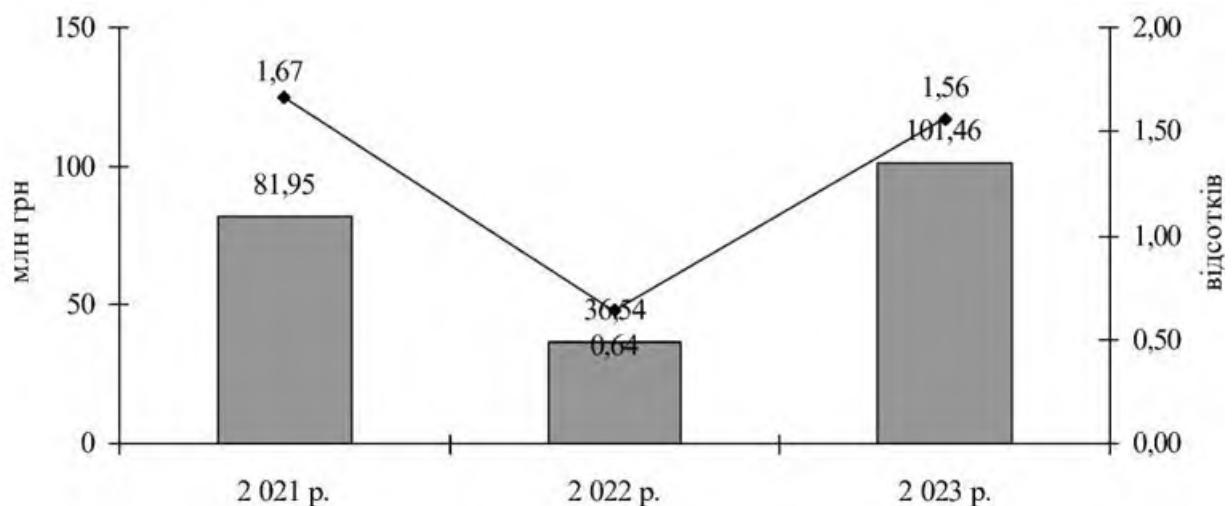
Джерело: сформовано автором на основі [19]

Адміністративні збори, платежі та доходи від некомерційної господарської діяльності зберігали стабільну частку – на рівні близько 16-19% упродовж трьох років. Це свідчить про стабільність попиту на відповідні послуги. Інші неподаткові надходження, навпаки, поступово скорочувалися як у сумі (з 23,39 млн грн у 2021 р. до 15,76 млн грн у 2023 р.), так і в частці (з 9,28% до 4,73%). Це може свідчити або про скорочення відповідних джерел, або про їхнє неефективне використання.

Загалом, зростання неподаткових надходжень на понад 81 млн грн упродовж аналізованого періоду вказує на поступове зміцнення фінансової самостійності громади. Основний потенціал подальшого зростання полягає у розвитку власних надходжень установ, ефективному управлінні майном та удосконаленні механізмів залучення адміністративних платежів.

Операції з капіталом у структурі доходів бюджету Вінницької міської ТГ у 2021-2023 роках мали нестабільний характер, що свідчить про їхню чутливість

до загальноекономічної ситуації та особливостей реалізації муніципальної політики у сфері управління активами (рис. 2.5). Упродовж аналізованого періоду надходження від таких операцій суттєво коливалися, зокрема, у 2023 році спостерігалось помітне зростання, що стало наслідком успішного проведення заходів із відчуження, передачі в оренду або іншого використання комунального майна та земельних ресурсів. Це зростання є позитивним сигналом ефективності рішень, прийнятих місцевою владою у сфері розпорядження публічними активами. Проте, зважаючи на високий рівень волатильності цього джерела, його не можна вважати стабільним або прогнозованим. Для забезпечення сталості та передбачуваності доходів від капітальних операцій необхідно запровадити системний підхід до управління комунальними активами.

Доходи від операцій з капіталом

◆ Частка доходів від операцій з капіталом у загальних доходах бюджету

Рис. 2.5. Аналіз доходів від операцій з капіталом бюджету Вінницької міської ТГ у 2021-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [19]

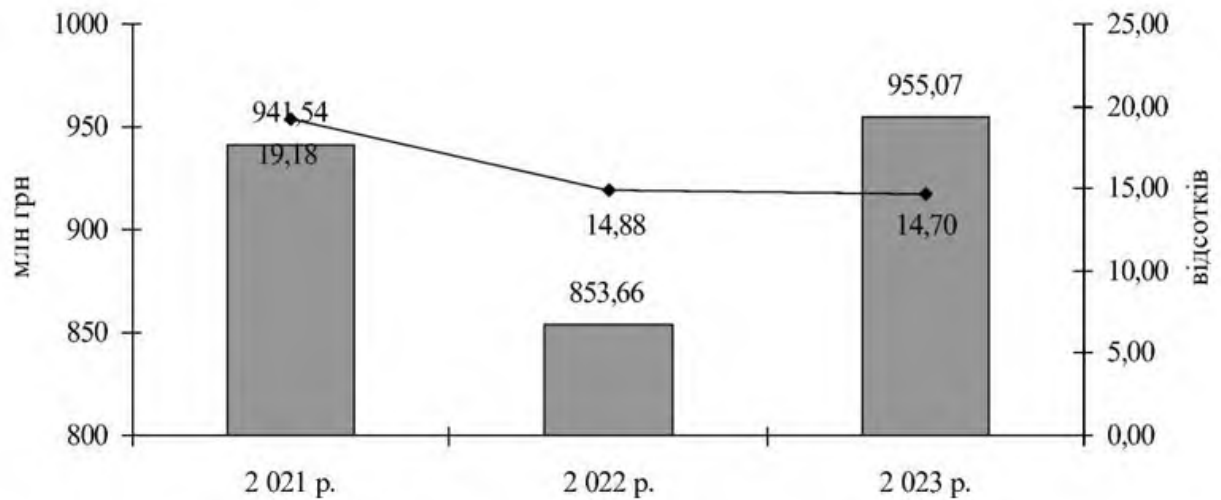
У 2021-2023 роках доходи бюджету Вінницької міської територіальної громади від операцій з капіталом демонстрували нестабільну динаміку. У 2021 році надходження становили 81,95 млн грн, що відповідало 1,67% загального

обсягу доходів. Проте вже у 2022 році показники суттєво знизилися до 30,54 млн грн (0,64%), що, ймовірно, було зумовлено як зовнішньоекономічною нестабільністю, так і зниженням активності на ринку комунального майна. У 2023 році спостерігалось суттєве зростання надходжень – до 101,46 млн грн, що склало 1,56% у загальній структурі доходів. Це свідчить про активізацію капітальних операцій, зокрема в частині реалізації або оренди комунального майна та земельних ділянок. Незважаючи на позитивну динаміку останнього року, високий рівень коливань підкреслює потребу у формуванні чіткої стратегії управління майновими ресурсами громади для забезпечення більшої фінансової передбачуваності та стабільності цього джерела доходів.

У 2021-2023 роках офіційні трансферти зберігали значну роль у структурі доходів бюджету Вінницької міської територіальної громади, проте їх питома вага у загальному обсязі доходів поступово скорочувалася (рис. 2.6). Так, у 2021 році обсяг отриманих трансфертів становив 941,54 млн грн, або 19,18% від усіх надходжень. У 2022 році сума зменшилася до 853,66 млн грн, що на 9,3% менше порівняно з попереднім роком, а частка трансфертів у структурі доходів знизилася до 14,88%. У 2023 році, попри зростання обсягу офіційних трансфертів до 955,07 млн грн (на 11,9% більше, ніж у 2022 році), їхня частка у загальних надходженнях бюджету продовжила зменшуватися — до 14,70%. Це свідчить про динамічніше зростання інших джерел доходів, зокрема податкових та неподаткових надходжень, і може розглядатися як поступове посилення фінансової автономії громади.

Представлений рис. 2.6 відображає динаміку офіційних трансфертів до бюджету Вінницької міської ТГ у 2021-2023 роках. У 2021 році обсяг трансфертів становив 941,54 млн грн, що дорівнювало 19,18% загального обсягу доходів бюджету. У 2022 році цей показник зменшився як у абсолютному значенні – до 853,66 млн грн, так і у відносному – до 14,88%, що вказує на скорочення залежності громади від централізованих надходжень. У 2023 році, попри збільшення обсягу трансфертів до 955,07 млн грн, їх частка у структурі доходів продовжила знижуватися – до 14,70%. Це свідчить про більш інтенсивне

зростання інших джерел доходів, зокрема податкових, і демонструє тенденцію до зростання фінансової самостійності місцевого бюджету.

Офіційні трансферти —◆— Частка офіційних трансфертів у загальних доходах бюджету

Рис. 2.6. Динаміка офіційних трансфертів бюджету Вінницької міської ТГ у 2021-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [19]

Отже, протягом аналізованого періоду бюджет Вінницької міської територіальної громади демонстрував стійку тенденцію до зростання доходів, що є індикатором фінансової спроможності, ефективного управління ресурсами та результативної бюджетної політики. Основним джерелом наповнення бюджету залишалися податкові надходження, які не лише стабільно формували понад 73% доходів, а й зростали як в абсолютному, так і у відносному вимірі. Переважання ПДФО у структурі податкових доходів свідчить про тісний зв'язок бюджету з рівнем зайнятості та легалізованих доходів населення, що підкреслює важливість розвитку ринку праці та підтримки підприємництва.

Поряд із цим, позитивну динаміку демонстрували й інші складові доходів, зокрема надходження від єдиного податку, акцизів та податку на майно. Зростання цих джерел забезпечує диверсифікацію податкової бази громади та знижує ризики фіскальної вразливості. Неподаткові надходження, хоча й мали

меншу частку, продемонстрували помітне зростання, особливо за рахунок власних надходжень бюджетних установ і доходів від комунального майна. Це свідчить про поступове розширення інструментів фінансування за межами податкової сфери.

Доходи від операцій із капіталом залишаються нестабільним джерелом, але мають потенціал для зростання за умови стратегічного управління активами громади. Натомість офіційні трансферти, хоча й зберігають вагомe значення, демонструють зниження частки в загальній структурі доходів, що може свідчити про зміцнення фінансової автономії громади та зменшення залежності від міжбюджетних ресурсів.

Загалом, аналіз доходної частини бюджету Вінницької міської ТГ за 2021-2023 роки засвідчує поступове нарощування власного фінансового потенціалу, зміцнення фіскальної самостійності та стійке зростання надходжень навіть в умовах зовнішніх викликів. Це створює передумови для реалізації стратегічних завдань розвитку громади та підвищення якості життя її мешканців.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ДОХІДНОЇ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Формування фінансової спроможності місцевих бюджетів останніми роками стало однією з центральних тем досліджень у сфері публічних фінансів. Водночас це питання привертає все більшу увагу органів місцевого самоврядування, які змушені адаптуватися до змін у фіскальній політиці та реагувати на нові виклики. Існуюча система акумулювання бюджетних надходжень характеризується недостатнім рівнем власних доходів громад, що зумовлює значну залежність місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету. Такий стан речей посилює проблему фінансової децентралізації, уповільнює реалізацію самостійної соціально-економічної політики на місцевому рівні та обмежує спроможність громад ефективно виконувати свої повноваження.

Системна нестача фінансових ресурсів, дисбаланс у структурі доходів і надмірна централізація бюджетних повноважень стали факторами, що поглиблюють фіскальну нерівність між регіонами. Це вимагає переосмислення підходів до міжбюджетних відносин, зокрема в частині розширення фінансової автономії територіальних громад, удосконалення інструментів адміністрування доходів, а також стимулювання розвитку місцевої економіки як ключового джерела поповнення бюджетів.

Запроваджені законодавчі зміни, зокрема внесення поправок до Бюджетного кодексу України в контексті реформи міжбюджетних відносин, дали старт новому етапу децентралізації. Ці нововведення розширили фіскальні повноваження органів місцевого самоврядування та створили передумови для більш самостійного здійснення економічної політики на місцях. Водночас реалізація реформи ускладнюється низкою системних проблем — зокрема застарілою моделлю адміністративно-територіального устрою та інституційною залежністю місцевих органів влади від центрального уряду.

Додатковим викликом є воєнні дії, окупація частини територій та загальний соціально-економічний дисбаланс, що обмежує можливості повноцінної реалізації реформи. В таких умовах особливої ваги набуває завдання створення сталого, гнучкого та самодостатнього механізму формування дохідної бази місцевих бюджетів, який дозволить забезпечити ефективне функціонування громад, незалежно від зовнішніх потрясінь.

Незважаючи на прогрес у впровадженні децентралізаційної реформи, низка системних перешкод продовжує суттєво обмежувати ефективність бюджетної політики органів місцевого самоврядування в Україні. Серед основних проблем варто виділити наступні:

- обмеженість та неузгодженість повноважень місцевих рад. Незважаючи на наявність правових підстав, функціональний розподіл повноважень між різними рівнями влади залишається розмитим. Це знижує спроможність територіальних громад самостійно розв'язувати питання місцевого значення в межах, визначених Конституцією України.

- фінансова залежність від центрального бюджету. Місцеві бюджети здебільшого формуються за рахунок трансфертів та субвенцій, що суттєво обмежує їхню фінансову самостійність. Постійний дефіцит ресурсів унеможливорює повноцінне виконання делегованих державою повноважень, при цьому надходження від власних джерел залишаються на низькому рівні. Держава ж, зі свого боку, часто не забезпечує належного фінансового покриття таких делегованих зобов'язань.

- неврегульованість земельних питань. Земельні ділянки за межами населених пунктів, хоча й розташовані в адміністративних межах сільських, селищних або міських рад, не перебувають у прямому управлінні місцевих органів влади. Це ускладнює планування розвитку територій, зменшує можливості наповнення бюджетів та гальмує реалізацію інвестиційних проєктів.

- застаріла адміністративно-територіальна структура. Поточна модель територіального устрою, сформована ще за радянських часів, зберігає вертикальну логіку прийняття рішень. Відсутність реальної автономії у

прийнятті стратегічних управлінських рішень на місцях знижує ефективність управління ресурсами та стримує розвиток територіальних громад.

На те, скільки коштів має місцева влада для реалізації своїх повноважень, впливає цілий ряд чинників. Насамперед важливо, як саме розподілені функції між державними органами та органами місцевого самоврядування. Якщо цей розподіл нечіткий або несправедливий, місцева влада часто не має достатніх можливостей для якісного виконання своїх завдань. Друге – це те, які саме доходи закріплені за державним і місцевими бюджетами. Чим більше місцеві бюджети залежать від центрального, тим менше у них свободи у фінансових рішеннях. Також важливу роль відіграє податкова система: які податки існують, які ставки застосовуються, чи є пільги, і наскільки справедливо все це розподілено між різними рівнями влади.

Ще один впливовий фактор – це те, як організовані міжбюджетні відносини: чи стабільно надходять трансферти з державного бюджету, чи зрозуміло, як саме вони розподіляються, і чи не виникає затримок або перекосів. Серйозну роль відіграє і загальний стан фінансового ринку: чи мають місцеві органи доступ до кредитів, позик, чи можуть вони залучати кошти інвесторів. Якщо таких можливостей мало, реалізація великих проєктів значно ускладнюється.

Також не варто забувати про те, наскільки сильним є місцевий бізнес: чим більша кількість ефективно працюючих підприємств на території громади, тим вищі доходи бюджету від податків. І нарешті – багато залежить від самих представників місцевої влади: їх ініціативності, здатності шукати нові джерела доходів, розвивати територію, створювати сприятливі умови для бізнесу та життя громади. Тільки за умови комплексного підходу до вирішення цих питань можна розраховувати на реальне зростання доходів місцевих бюджетів.

Одним із ключових напрямів покращення фінансового забезпечення місцевих бюджетів є тісніше поєднання соціально-економічного та бюджетного планування в межах кожної громади. Тобто, бюджетні показники повинні формуватися з урахуванням реального економічного потенціалу території, рівня

зайнятості, інвестиційної активності, а також результатів реалізації програм розвитку.

Наразі більшість місцевих бюджетів в Україні залишаються дотаційними – понад 90% потребують підтримки з держбюджету, і лише близько 8% є донорами. Це свідчить про слабку фіскальну автономію більшості громад і нерівномірний розподіл фінансового потенціалу. Тому стратегічною метою має стати підвищення рівня самостійності місцевих бюджетів через удосконалення механізмів доходної частини та зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів.

Формуючи та реалізуючи місцеву бюджетну політику, важливо знайти баланс між інтересами громади, держави, бізнесу та громадян. Успішна бюджетна політика повинна базуватися на гармонійному поєднанні державного та приватного секторів. Чим ефективніше органи місцевого самоврядування зможуть управляти доходами, тим реальнішою буде реалізація програм соціального, економічного та інфраструктурного розвитку на місцях.

Основним джерелом наповнення місцевих бюджетів залишаються податкові надходження. Проте проблема в тому, що місцеві органи не завжди вміють повністю реалізовувати наявний податковий потенціал. Часто через непрозоре адміністрування, відсутність інструментів впливу або низьку податкову культуру значна частина доходів громади просто втрачається. Особливо це стосується тіньової економіки: значна кількість найманих працівників працюють без офіційного оформлення, частина підприємців взагалі не зареєстрована, а окремі доходи залишаються поза увагою фіскальних органів. Усе це призводить до недоотримання коштів, які могли б бути спрямовані на потреби громади.

Ще однією проблемою є слабкий вплив місцевих податків і зборів на формування доходів. Зараз система місцевого оподаткування має допоміжний характер і стосується переважно об'єктів, які не викликають особливого інтересу на державному рівні або не підлягають централізованому оподаткуванню. Це обмежує потенціал для реального фінансового зростання громад. Отже,

оптимізація доходної бази місцевих бюджетів потребує системного підходу: посилення повноважень місцевих органів у сфері оподаткування, зменшення тіньової економіки, удосконалення адміністрування податків та створення умов для розвитку малого й середнього бізнесу, що є основним платником місцевих податків.

Щоб реально покращити функціонування місцевої системи оподаткування, важливо не лише ефективно використовувати вже наявні податки та збори, а й оновити сам підхід до формування податкової бази. Зокрема, доцільно створити прозору, зрозумілу для платників процедуру адміністрування податків, яка би мотивувала органи місцевого самоврядування активніше реалізовувати наявні фіскальні інструменти. Це передбачає надання громадам ширших повноважень у сфері оподаткування та посилення їх ролі в управлінні податковими надходженнями.

Крім того, варто розглянути можливість розширення переліку місцевих податків за рахунок тих, що формально належать до загальнодержавних, але фактично наповнюють місцеві бюджети. Такий підхід вже застосовується в багатьох країнах, де, наприклад, податок на нерухомість є вагомим і стабільним джерелом доходів для муніципалітетів.

В Україні податок на нерухомість вже запроваджено, однак він потребує вдосконалення. Зокрема, доцільно впровадити більш гнучку шкалу ставок залежно від типу нерухомості, її розташування, площі та платоспроможності власників. Це дозволить зробити податкове навантаження більш справедливим і посилити соціальну справедливість у фіскальній системі.

Ще одним актуальним напрямом є підвищення відповідальності платників місцевих податків за недотримання законодавства. Створення ефективного контролю за своєчасністю та повнотою сплати податків дозволить зменшити рівень тіньової економіки, знизити випадки ухилення від оподаткування й підвищити податкову дисципліну. У результаті це забезпечить стабільні надходження до місцевих бюджетів і дозволить громадам краще планувати свої витрати.

Зменшення податкових втрат, зміцнення фіскальної спроможності громад та ефективне адміністрування податків сприятимуть не лише розвитку місцевої інфраструктури, а й підвищенню якості публічних послуг, рівня життя населення та покращенню іміджу України в очах міжнародних партнерів. У довгостроковій перспективі це закладе основу для трансформації економіки на місцях і формування самодостатніх, фінансово стійких громад.

Ключовим шляхом зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів є не лише покращення податкового адміністрування, а й розвиток економічного потенціалу територіальних громад. Адже основна частина податків сплачується саме з доходів бізнесу та фізичних осіб. Тому для стабільного бюджетного наповнення вкрай важливо підтримувати місцеве підприємництво, створювати сприятливі умови для інвестицій та нарощувати виробничі потужності. Це дозволить підвищити економічну активність, зайнятість населення та, відповідно, збільшити податкову базу.

Одним із малозадіяних резервів для наповнення місцевих бюджетів залишається збір за паркування транспортних засобів. У багатьох країнах із розвинутою системою місцевого самоврядування цей вид платежу становить суттєву частку доходів громади. В Україні ж ситуація дещо інша: надходження від паркування традиційно не перевищують 1% усіх місцевих податків і зборів. Основною причиною такого стану є фрагментарне впровадження збору – місцеві ради самі вирішують, запроваджувати його чи ні. Додатково ускладнює ситуацію складна процедура адміністрування, закріплена в Податковому кодексі, а також відсутність ефективного контролю за договорами оренди на земельні ділянки під парковки, чіткими межами паркувальних зон, засобами обліку та фіксації в'їзду.

Щоб перетворити цей збір на ефективне джерело доходів, необхідно реформувати механізм його справляння, спростити адміністрування, запровадити сучасні цифрові рішення для обліку автотранспорту, а також розширити мережу офіційних платних зон. У поєднанні з ростом кількості автомобілів та підвищенням якості паркувального сервісу це створить суттєві резерви для бюджету.

Ще один важливий крок – проведення повної інвентаризації земельних ресурсів. У багатьох громадах досі залишаються незареєстровані або не передані в оренду земельні ділянки, які не приносять жодного доходу. Варто налагодити роботу із укладання договорів оренди, регулярно здійснювати індексацію нормативної грошової оцінки земель та оновлювати земельний кадастр. Низький рівень наповнення бюджету земельним податком часто зумовлений застарілою оцінкою вартості ділянок або відсутністю точного обліку.

Окрему увагу слід приділити податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який є головним джерелом наповнення більшості місцевих бюджетів. Для його збільшення потрібні системні зміни: детінізація заробітної плати, легалізація зайнятості, боротьба з заборгованістю по зарплаті. Ці питання мають вирішуватись у тісній співпраці між центральними органами влади та місцевим самоврядуванням, адже вони напряму впливають на рівень доходів громади.

Крім того, потрібно змінити підхід до бюджетного планування: перейти від формального розподілу ресурсів до стратегічного планування на основі економічного аналізу, прогнозування доходів та оцінки потенціалу території. Лише тоді місцеві бюджети зможуть стати реально самодостатніми й ефективними інструментами розвитку громад.

Зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів є ключовим завданням для забезпечення фінансової спроможності територіальних громад в умовах децентралізації, економічних викликів і зростаючої відповідальності органів місцевого самоврядування. Для цього необхідно не просто удосконалити існуючі механізми, а й переосмислити підходи до формування місцевих бюджетів.

По-перше, слід надати органам місцевого самоврядування реальні податкові інструменти. Йдеться не лише про право встановлювати місцеві податки й збори, а й про можливість самостійно регулювати їх ставки, базу оподаткування, пільги – за умови контролю за загальним податковим навантаженням з боку центральної влади. Такий підхід сприятиме гнучкості фінансової політики громад і дозволить ефективніше реагувати на локальні потреби.

По-друге, необхідно переглянути статус окремих загальнодержавних податків, зокрема податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб. Їм можна надати статус місцевих або хоча б поступово збільшувати частку їх зарахування до бюджетів громад. Зрозуміло, що одразу повністю передати ці податки на місцевий рівень складно — це вдарить по доходах державного бюджету. Але поетапний перерозподіл у перспективі дозволить зменшити обсяг міжбюджетних трансфертів і підвищити автономність громад.

Важливо також активізувати зусилля органів місцевого самоврядування та податкових служб щодо детінізації економіки. Прозоре адміністрування податків, боротьба з фіктивною samozайнятістю, облік фактичних об'єктів оподаткування – усе це дозволить збільшити реальні надходження до місцевих бюджетів.

Крім того, має бути налагоджений ефективний податковий контроль на місцях. Йдеться про чітке адміністрування податків, правильне їх нарахування, контроль за термінами сплати, облік суб'єктів господарювання та їх філій. Без цього будь-які заходи зі збільшення надходжень втрачають ефективність.

Наступним кроком має стати системна стратегія розвитку місцевого самоврядування з чітким акцентом на розширення власних фінансових джерел громад. Необхідно стимулювати регіони до самозабезпечення, розвивати їх податкову базу, підвищувати якість місцевого адміністрування та впроваджувати інноваційні фінансові інструменти.

Особливу увагу слід приділити розвитку державно-приватного партнерства. Це дозволить залучити приватний капітал до реалізації соціально значущих проєктів, розширити інфраструктуру, підвищити якість послуг і зменшити навантаження на бюджети. Важливо створити прозорі та зрозумілі правила взаємодії для інвесторів на місцях.

Окремим напрямом має стати вдосконалення програмно-цільового методу управління місцевими фінансами. Запровадження середньострокового планування дасть змогу чітко визначати пріоритети, оцінювати ефективність

використання коштів і уникати нераціональних витрат. Це сприятиме більшій прозорості та підзвітності влади перед громадою.

Для збільшення податкового потенціалу варто також:

- ✓ зараховувати 100% ПДФО до місцевих бюджетів;
- ✓ впровадити електронні аукціони з продажу й оренди земельних ділянок для підвищення доходів від землі та забезпечення відкритого контролю громади;
- ✓ посилити облік та нагляд за об'єктами нерухомого майна, що підлягають оподаткуванню;
- ✓ залучати громадськість до процесу планування та розподілу видатків місцевих бюджетів;
- ✓ формувати інвестиційну складову в структурі бюджетів громад – з орієнтацією на проекти з високим мультиплікативним ефектом.

Таким чином, формування фінансово спроможних громад потребує комплексного підходу, орієнтованого на автономність, відповідальність та прозорість у використанні ресурсів. У довгостроковій перспективі це дозволить створити стабільну фінансову систему на місцевому рівні, здатну ефективно реагувати на виклики сьогодення та підтримувати сталий розвиток громад.

Запровадження зазначених підходів стане вагомим кроком до формування фінансово незалежних і відповідальних територіальних громад. Це не лише сприятиме зростанню частки власних доходів у структурі місцевих бюджетів, а й створить міцне підґрунтя для стимулювання економічної активності на місцях, заохочення інвестицій та розвитку підприємництва.

Посилення ролі місцевих органів влади у формуванні доходів дозволить підвищити ефективність управління фінансовими ресурсами, забезпечити їх цільове використання та зменшити залежність від трансфертів із державного бюджету. Водночас більш справедливий і прозорий розподіл ресурсів сприятиме вирівнюванню рівня бюджетної забезпеченості між громадами, скороченню територіальних диспропорцій та посиленню регіональної згуртованості.

ВИСНОВКИ

1. Доходи місцевих бюджетів – це комплекс фінансово-економічних відносин, що виникають у процесі розподілу частини валового внутрішнього продукту з метою формування законодавчо визначених грошових фондів органів місцевого самоврядування. Ці кошти слугують фінансовим підґрунтям для реалізації як власних, так і делегованих повноважень, забезпечуючи виконання функцій місцевої влади в межах її компетенції. Рівень доходів місцевих бюджетів є визначальним показником фінансової спроможності громад, від якого безпосередньо залежить ефективність управління, якість надання публічних послуг та здатність до стратегічного розвитку. Відтак, забезпечення сталого, передбачуваного та достатнього наповнення дохідної частини місцевих бюджетів є критично важливим для підтримки соціально-економічної стабільності як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях.

2. Формування доходів місцевих бюджетів зумовлюється низкою факторів, зокрема типом економічної системи держави, особливостями бюджетної політики, рівнем фіскальної децентралізації та актуальними потребами суспільства. Склад доходів включає податкові та неподаткові надходження, офіційні трансферти, доходи від операцій з капіталом, власні надходження бюджетних установ тощо. Водночас механізми мобілізації цих ресурсів визначаються законодавчо встановленими методами – через податкову систему, міжбюджетні трансферти, плату за послуги та інші інструменти. Всі ці складові, їх взаємодія та збалансоване функціонування утворюють цілісну систему доходів місцевих бюджетів, ефективність якої безпосередньо впливає на фінансову автономію органів місцевого самоврядування та результативність виконання ними своїх функцій.

3. Доходи місцевих бюджетів є ключовим елементом бюджетної системи держави та базовим інструментом реалізації політики соціально-економічного розвитку на рівні територіальних громад. Вони формують фінансовий простір, у межах якого органи місцевого самоврядування можуть здійснювати свої

повноваження, забезпечувати публічні послуги та підтримувати інфраструктуру. Упродовж 2005–2023 років структура доходів місцевих бюджетів України зазнала суттєвих змін, зумовлених як законодавчими трансформаціями у сфері оподаткування, так і впровадженням реформи фіскальної децентралізації, головною метою якої є посилення фінансової автономії громад.

У зазначений період спостерігалася тенденція до переорієнтації джерел доходів: якщо раніше основними надходженнями були офіційні трансферти (46,47%) та податкові платежі (46,00%), то згодом питома вага податкових надходжень зросла до 66,59%, що свідчить про поступове зменшення залежності місцевих бюджетів від дотацій та субвенцій. Особливо важливим стало посилення ролі місцевих податків і зборів – середній рівень їх частки в загальних податкових надходженнях місцевих бюджетів у 2015–2023 роках становив 25,86%. Це стало можливим завдяки реформі бюджетної децентралізації, яка активізувала формування спроможних громад та створила підґрунтя для зростання фінансової самодостатності на місцях.

Разом із тим, повномасштабна війна, що розпочалася у 2022 році, завдала відчутного удару по бюджетній системі країни. Зниження ділової активності, надання податкових пільг у період воєнного стану, скасування акцизу на пальне та плати за землю в районах бойових дій – усе це негативно вплинуло на наповнення місцевих бюджетів. Проте, попри складну економічну ситуацію, місцевим органам самоврядування вдалося зберегти функціональну спроможність та адаптуватися до нових умов. Це стало можливим завдяки гнучкому управлінню ресурсами, стратегічному плануванню та підтримці з боку центральної влади і міжнародних партнерів.

4. Проведене дослідження підтверджує наявність низки системних проблем у сфері формування доходів місцевих бюджетів, які гальмують реалізацію повноважень органів місцевого самоврядування. Найгострішою з них є недостатній обсяг фінансових ресурсів для повноцінного виконання як власних, так і делегованих функцій. Це зумовлює значну частку дотаційних бюджетів серед громад України та високу залежність від міжбюджетних

трансфертів. Така ситуація свідчить про обмеженість дієвих механізмів формування стабільних власних доходів, зокрема через низьку фіскальну продуктивність місцевих податків і зборів.

У структурі доходів місцевих бюджетів власні джерела (особливо податки та збори місцевого рівня) досі залишаються другорядними, що підриває принципи фінансової децентралізації та самостійності громад. Для подолання цієї проблеми необхідно не лише переглянути податкову політику на місцях, а й розробити механізми стимулювання економічного розвитку громад, зокрема через підтримку малого та середнього бізнесу, розширення податкової бази, цифровізацію адміністрування податків і підвищення прозорості розподілу бюджетних ресурсів. Усі ці кроки мають бути спрямовані на зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, зменшення бюджетної залежності від центру та забезпечення сталого розвитку територій.

5. Для ефективного нарощування дохідного потенціалу місцевих бюджетів необхідне комплексне впровадження низки стратегічних напрямів: активізація державно-приватного партнерства, що дозволить мобілізувати додаткові інвестиційні ресурси для реалізації інфраструктурних та соціальних проєктів на місцевому рівні. Надзвичайно важливим є запровадження прозорих та конкурентних процедур у сфері управління земельними ресурсами, зокрема щодо продажу та оренди земельних ділянок через публічні електронні аукціони, що сприятиме не лише збільшенню надходжень до бюджету, а й підвищенню довіри з боку громадян.

Регулярна індексація нормативної грошової оцінки земель сприятиме адекватному формуванню податкових зобов'язань і забезпеченню справедливого рівня плати за користування земельними ресурсами. Паралельно з цим важливо стимулювати офіціалізацію трудових відносин: підвищення рівня заробітної плати, ліквідація боргів із зарплати та мінімізація тіньової зайнятості безпосередньо впливатимуть на обсяг податку на доходи фізичних осіб — ключового джерела місцевих бюджетів.

Варто також впроваджувати середньострокове бюджетне планування, що

забезпечить прогнозованість фінансових ресурсів і дозволить громадам реалізовувати масштабні проєкти з тривалим горизонтом. Не менш важливим напрямом є розширення механізмів участі населення в управлінні місцевими фінансами – зокрема, через впровадження інструментів громадського контролю за використанням бюджетних коштів, що дозволить не лише підвищити прозорість, а й забезпечити ефективність прийняття управлінських рішень.

У сукупності ці заходи формують дієву модель підвищення фінансової самодостатності територіальних громад та зміцнення їх фінансової спроможності в умовах сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батажок С. Г. Бюджет розвитку територіальної громади в умовах обмеженості формування доходів місцевих бюджетів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 6. С. 152-161.
2. Боковикова Є. О. Субвенції у складі доходів місцевих бюджетів: правове регулювання та класифікація. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 499-505.
3. Бондаренко Н. В., Холявіцька К. С., Доходи та видатки місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2024. Вип. 104(2). С. 74-83.
4. Бондарук Т. Г. Місцеве самоврядування та його забезпечення в Україні. Київ: НАН України: Ін-т екон. та прогнозування. 2009.
5. Борох Н. М. Шляхи вдосконалення механізму поповнення дохідної частини місцевих бюджетів України в кризовий період економіки. *Бізнес Інформ*. 2014. №6. С. 55–56.
6. Буличев А. О. Правовий аналіз формування податкових надходжень місцевих бюджетів: міжнародний досвід. *Наука і правоохорона*. 2021. № 3. С. 58-67.
7. Бюджетний кодекс України URL : <http://zakon3.rada.gov.ua>.
8. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 350 с.
9. Вдовічен А. А. Формування доходів місцевих бюджетів за умов бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2023. № 5. С. 187-195.
10. Вінницька О. А., Корнієнко Т. О., Чвортко Л. А. Місцеві податки як джерело доходів місцевих бюджетів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія : Економічні науки. 2021. № 11(1). С. 18-24.
11. Волохова М. П., Логвіновська С. І. Стан та перспективи зростання доходів місцевих бюджетів України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 5-6. С. 7-14.

12. Глущенко Ю. А. Бюджетна безпека та проблеми наповнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації управління в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 1. С. 122-131.
13. Гончар Г. П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 45. С. 225-232.
14. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 496 с.
15. Дем'янчук О. І., Сахарук Н. І. Формування доходів місцевого бюджету в умовах бюджетно-податкових реформ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Економіка. 2021. № 22. С. 47-54.
16. Денищенко Л. В. Питання наповнення спеціального фонду як важливого складника доходної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Економічний простір*. 2021. № 167. С. 22-25.
17. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
18. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Десятнюк О., Шаповалов Є. Актуальні питання формування дохідної частини місцевих бюджетів у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3. С. 76-86.
20. Дідур С. В., Глухова В. І., Водолазська О. І. Формування податкових доходів місцевого бюджету на основі кореляційно-регресійного аналізу. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Економічні науки. 2022. № 10. С. 148-152.
21. Дмитровська В. С., Кохан І. В. Доходи місцевих бюджетів в умовах пандемії COVID-19. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16(1). С. 180-190.
22. Дуб А. Р., Мединська Т. В. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих. *Проблеми економіки*. 2022. № 4. С. 214-221.

23. Ємельянов В. М. Окремі питання наповнення місцевих бюджетів в Україні за рахунок оподаткування суб'єктів господарювання. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Державне управління. 2015. Т. 239, Вип. 237. С. 57-64.
24. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
25. Західна О. Р., Бундз Н. Б. Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Молодий вчений*. 2022. № 12. С. 84-91.
26. Іваненко В.О. Місце та роль місцевих податків і зборів у забезпеченні місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2015 № 4, с. 32-34.
27. Іванова А. М. Оцінка податкового потенціалу місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2023. № 11.
28. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку територій. *Проблеми економіки*. 2023. № 1. С. 185-191.
29. Карпенко М. Ю. Формування дохідної частини місцевих бюджетів за умов децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2024. № 9. С. 373-383.
30. Кириленко О. П. Місцеві фінанси. Підручник. Київ: «Знання». 2016. 667 с.
31. Клименко О. М. Сучасний стан дохідної частини місцевих бюджетів України. *Економіка та держава*. 2016. № С. 61-64.
32. Класифікація доходів бюджету: Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. №11 (зі змінами і доповненнями). URL: <http://minfin.gov.ua/>
33. Конституція України, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> .
34. Козловський С. В., Непиталюк А. В. Демографічна складова стратегії соціально-економічного розвитку. *Економіка і організація управління*. 2020. № 2. С. 6-19.

35. Кульчицький М. І. Місцеві фінанси: практикум: навчальний посібник. Мирослав Кульчицький. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 302с.
36. Круглякова В. В. Місцеві позики як інструмент поповнення доходів місцевих бюджетів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Економічна*. 2020. Вип. 98. С. 28-35.
37. Крупка М. І., Коваленко В. М., Ілечко В. І., Щербина О. А. Діагностика податкових надходжень місцевих бюджетів в умовах децентралізації та воєнного стану в Україні. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки*. 2024. № 10(2). С. 173-184.
38. Крутько М. Актуальні проблеми формування доходів місцевих бюджетів: правові аспекти та шляхи вирішення. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 89-95.
39. Лещух І. В. Доходи місцевих бюджетів в умовах війни: трансформація структури та перспективи подальшого формування. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 74-82.
40. Лободіна З. М., Ківелюк Я. Р., Чайківський Н. О., Миколайчук В. С. Тенденції та особливості функціонування місцевих бюджетів в умовах війни. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 1. С. 16-21.
41. Маркуц Ю., Задорожня Л. Місцеві бюджети – що з виконанням за перші три місяці повномасштабної війни? URL: <https://voxukraine.org/>.
42. Маршук Л. М. Децентралізація влади та формування місцевих бюджетів в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 103-106. URL: <http://nbuv.gov.ua/>
43. Місцеві бюджети. URL: <https://openbudget.gov.ua/>.
44. Михальчишин Н. Л., Фабрисова А. Д. Доходи місцевих бюджетів: проблеми формування. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 77. С. 33-38.
45. Непиталюк А. В. Детермінанти забезпечення демографічної стійкості. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 4. С. 44-59.

46. Пасічний М. Д., Непиталюк А. В. Інновації та конкурентоспроможність як доміанти економічного зростання. *Бізнес Інформ*. 2023. № 10. С. 102-111. DOI: <https://doi.org/>
47. Петик Л. О. Роль місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України. *Економічний вісник. Серія : Фінанси, облік, оподаткування*. 2021. Вип. 8. С. 85-94.
48. Письменний В. В. Розвиток організаційно-правового забезпечення формування доходів місцевих бюджетів України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 1. С. 132-142.
49. Річні звіти Міністерства фінансів України щодо стану виконання місцевих бюджетів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
50. Рубай О., Синявська Л., Колодій А. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації. *Вісник Львівського національного університету природокористування. Серія : Економіка АПК*. 2024. № 31. С. 99-104.
51. Семенець А. Статистичне дослідження формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 1. С. 310-319.
52. Ситник Н. С. Аналіз надходжень до місцевих бюджетів під час війни. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2023. № 10. С. 24-30.
53. Славкова А. А. Податкові надходження в доходах місцевих бюджетів України та їх фіскальний потенціал. *Бізнес Інформ*. 2024. № 2. С. 210-220.
54. Смолінська С. Д. Стан фінансового забезпечення місцевих бюджетів. *Modern economics*. 2022. № 33. С. 110-116.
55. Сукач О. М. Податкові інструменти регулювання доходів місцевих бюджетів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Економічна*. 2021. Вип. 101. С. 68-78.
56. Юшко С. В. Результати виконання та особливості фінансування місцевих бюджетів в Україні. *Academy review*. 2024. № 2. С. 113-127.

57. Akitoby B., Baum A., Hackney C. et al. Tax Revenue Mobilization Episodes in Developing Countries. *Policy Design and Practice*. 2020. Vol. 3. Iss. 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/25741292.2019.1685729>
58. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Krykun T. The budget policy of Ukraine under martial law. *Public and Municipal Finance*. 2023. Vol. 12. Iss. 1. P. 1-11. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12\(1\).2023.01](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12(1).2023.01)
59. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V. et al. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10. Iss. 1. P. 42-52. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p42>
60. Kaneva T., Chugunov I., Pasichnyi M. et al. Tax Policy for Economic Recovery and Sustainable Development after COVID-19. *Problemy Ekonomicheskogo i Social'nogo Razvitiya - Problems of Sustainable Development*. 2022. Vol. 17. Iss. 2. P. 102-109. DOI: <https://doi.org/10.35784/pe.2022.2.11>
61. Piancastelli M., Thirlwall A. P. The Determinants of Tax Revenue and Tax Effort in Developed and Developing Countries: Theory and New Evidence 1996-2015. *Nova Economia*. 2021. Vol. 30. Iss. 3. P. 871-892. DOI: [10.1590/0103-6351/5788](https://doi.org/10.1590/0103-6351/5788)
62. Sidelnykova L., Ovsyuk N., Savastieieva O. et al. Tax Incentives in the System of State Financial Support of Economic Entities. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67. Iss. 04. P. 653-659. DOI: [10.46852/0424-2513.4.2022.31](https://doi.org/10.46852/0424-2513.4.2022.31)